

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»
ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ, ЛІТЕРАТУРИ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

Кваліфікаційна робота
«Роман «Московіада» Ю. Андруховича як сецесійне явище в українській літературі»

Спеціальність – 014.01 Середня освіта (Українська мова і література)
освітнього рівня «МАГІСТР»

Магістрантки МУ-68 групи
Тяпкової Ольги Анатоліївни
Науковий керівник –
доктор педагогічних наук,
професор **С. О. Жила**

Національна шкала _____

Кількість балів _____ Оцінка ECTS _____

Члени комісії.

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

Чернігів - 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СЕЦЕСІЇ В ЛІТЕРАТУРІ.....	10
1.1. Сутність поняття сецесії в літературі: історія і визначення.....	10
1.2. Поняття постмодернізму. Особливості постмодерністської літератури.....	15
Висновки до 1 розділу.....	22
РОЗДІЛ 2. РОМАН Ю. АНДРУХОВИЧА «МОСКОВІАДА» - ЯСКРАВИЙ ЗРАЗОК ПОСТМОДЕРНОЇ ПРОЗИ.....	24
2.1. Постмодерністська концепція світу і людини в романі.....	24
2.2. Домінантні риси постмодернізму в романі Ю. Андруховича «Московіада».....	31
Висновки до 2 розділу.....	44
РОЗДІЛ 3. ТЕХНОЛОГІЇ ВИВЧЕННЯ ПОСТМОДЕРНИХ ТВОРІВ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ.....	45
3.1. Специфіка вивчення постмодерної прози на уроках української літератури в школі.....	45
3.2. Методичні поради щодо вивчення стильових особливостей роману Ю. Андруховича «Московіада» на уроках позакласного читання.....	54
3.3. Аналіз опитування щодо актуальності вивчення постмодерних творів Ю. Андруховича.....	62
Висновки до 3 розділу.....	66
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72
ДОДАТКИ.....	79

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Постмодернізм є одним із найновіших і найпоширеніших напрямів світової культури другої половини ХХ століття. В українській літературі цей феномен посідає важливе місце, що зумовлює необхідність його детального наукового осмислення. Без такого аналізу уявлення про розвиток української літератури залишатиметься неповним.

Соціально-політичні зміни кінця ХХ століття після розпаду Радянського Союзу створили умови для радикальних зрушень у культурному та літературному середовищі. Звільнення від постколоніальної свідомості, скасування цензури, руйнування радянських міфів і обмежень відкрили простір для творчої свободи та самовираження. Українська література 90-х років стала відображенням цих суспільних трансформацій. Письменники активно шукали нові засоби художньої виразності, часто виходячи за межі традиційних норм. Їхні твори демонстрували оригінальне бачення сучасності, протест проти масової свідомості, сформованої тоталітарною системою. Вони пропонували новий підхід до осмислення соціальної та культурної реальності.

Яскравими прикладами цього процесу є твори С. Жадана, П. Загребельного, Л. Подерев'янського, Ю. Іздрика, а також романи Ю. Андруховича («Рекреації», «Московіада», «Перверзія»). Ці твори здобули широку популярність серед читачів завдяки унікальному авторському стилю, сміливому відходу від усталених літературних канонів, руйнуванню стереотипів мислення та актуальності тем, які вони порушують.

Юрій Андрухович (нар. 1960) - сучасний український письменник, поет, прозаїк, перекладач та есеїст, яскравий представник постмодернізму в літературі (див. Додаток А). Кандидат філологічних наук. Мешкає й працює в Івано-Франківську. Андрухович є одним із засновників поетичної групи «Бу-Ба-Бу», яка першою в сучасній українській літературі відродила традиції карнавалу та буфонади.

Його творчість відіграла ключову роль у становленні «станіславського феномену», значно вплинула на розвиток мистецького середовища Івано-Франківська та стала важливим чинником літературного процесу в Україні. Завдяки перекладам творів Андруховича багатьма мовами його ім'я сприяло популяризації української літератури за кордоном. Жанрове різноманіття, неординарні персонажі, багатогранна проблематика творчості митця роблять її предметом для глибокого наукового аналізу та осмислення.

Роман Юрія Андруховича «Московіада» (див. Додаток Б) є одним із найвизначніших творів української літератури кінця XX століття. Уперше був опублікований у 1993 році. Твір Ю. Андруховича виходить за межі традиційних жанрових і стилістичних канонів. «Московіада» відіграла важливу роль у становленні та розвитку постмодернізму в українській літературі. Цей роман став своєрідною літературною рефлексією на розпад Радянського Союзу, викриваючи ілюзорність його ідеології, неспроможність функціонування суспільства, побудованого на брехні, насильстві та тотальному контролі.

Актуальність питання звільнення від імперського впливу залишається надзвичайно гострою в сучасних умовах, коли Російська Федерація, порушуючи міжнародне право, окупувала частину українських територій, розв'язала повномасштабну війну та здійснює воєнні злочини, прикриваючи агресію фальшивими заявами про «визволення» України від уявних укронацистів.

Дослідження «Московіади» в якості сецесійного явища дозволяє глибше осмислити вплив постмодерністської естетики на форму й зміст літературного твору, а також його соціально-культурне значення, відкриває широкі можливості для аналізу і висвітлення впливу цього твору на сучасну культурну інтелектуальну дискусію.

Вагомий внесок у вивчення творчості Юрія Андруховича зробили критики й літературознавці: Я. Голобородько, Є. Баран, Т. Гундорова, Н. Зборовська, М. Павлишин, О. Пахльовська, Ю. Шерех, О. Яровий, Я. Поліщук, О. Гнатюк, К. Москалець, М. Сулима, Ю. Шерех, Б. Бойчук та інші. Науковці розглядають творчість Ю. Андруховича в контексті українського постмодернізму.

Дослідники присвятили свої наукові розвідки загальним питанням постмодернізму та окремим його аспектам на матеріалі прозових творів письменника. Зважаючи на те, що художній набуток письменника постійно перебуває в полі зору дослідників, усе ж слід зауважити, що зазначений твір не був розглянутий як явище сецесії, не став предметом детального аналізу на предмет систематизації домінантних рис постмодернізму.

Актуальність дослідження полягає в тому, що роман «Московіада» Юрія Андруховича є значущим явищем в українській літературі, оскільки він відобразив ключові аспекти постмодернізму. Цей роман став експериментом зі стилями, жанрами, інтертекстуальністю та іронією, що актуалізує дискусії про твір як сецесійне явище. Однак проблема вивчення рис українського постмодерністського роману Ю. Андруховича «Московіада» має лише часткове наукове, теоретичне та критичне висвітлення. Крім того відсутні дослідження роману як сецесійного явища в українській літературі. Ми впевнені, що систематизація ознак сучасного українського постмодерного твору, вивчення роману як явища сецесії потребує цілісного наукового підходу, оскільки становить основу розуміння сприйняття письменником дійсності та її відтворення.

Отже, недостатня дослідженість роману Юрія Андруховича «Московіада» у літературознавстві, необхідність вивчення специфіки українського постмодернізму і внеску Ю. Андруховича в розвиток цього літературного напрямку, відсутність вирішення проблеми вивчення постмодерних творів у процесі опанування української літератури в старшій школі, а також теоретична і практична значущість проблеми сецесії в художніх творах українських письменників зумовили вибір теми магістерської роботи – «Роман Ю. Андруховича «Московіада» як сецесійне явище в українській літературі».

Мета роботи - аналіз роману «Московіада» Юрія Андруховича як сецесійного явища в контексті української літератури, зокрема, виявлення домінантних рис постмодернізму в романі та його вплив на українське культурне

середовище; дослідження особливостей вивчення постмодерністських творів (на прикладі роману «Московіада» Ю. Андруховича).

Для реалізації зазначеної мети потрібно розв'язати такі **завдання**:

- розкрити сутність поняття «сецесія», дослідити її відображення в літературі;
- утвердити сецесійну стильову компоненту головним чинником творення «постмодерного» світу роману Ю. Андруховича «Московіада»;
- дослідити теоретичні засади постмодернізму в літературі, систематизувати основні риси напряму;
- з'ясувати особливості зображення дійсності в постмодерному романі Ю. Андруховича;
- визначити домінантні риси постмодернізму в романі Ю. Андруховича, охарактеризувати їх зображально-виражальні, стильові функції;
- розглянути специфіку вивчення постмодерної прози на уроках української літератури в школі;
- сформулювати методичні поради щодо вивчення творів постмодернізму на уроках позакласного читання;
- проаналізувати опитування щодо актуальності вивчення творів постмодернізму та роману Ю. Андруховича «Московіада» зокрема.

Об'єкт дослідження - процес вивчення постмодерних творів у шкільному курсі української літератури.

Предмет дослідження – сецесійні аспекти української літератури, зосібна роману Юрія Андруховича, домінантні риси постмодернізму та їх втілення у романі «Московіада»; взаємозв'язок методів і прийомів навчання в процесі роботи з постмодерними творами на уроках української літератури.

Теоретичною основою для наукової роботи стали праці провідних науковців у галузі літературознавства та історії літератури В. Пахаренка, Д. Затонського, І. Ільїна, Я. Поліщука, Д. Наливайка, Л. Лавринович, Т. Гундорової, Т. Гребенюк, Л. Калинської. У процесі визначення поняття «сецесія», його ознак та особливостей типології використано праці Я. Поліщука,

Ю. Коваліва, М. Моклиці, Т. Белімової, Н. Янкової. Теоретичною основою для вивчення постмодернізму як літературного явища стали публікації В. Пахаренка, Т. Гундорової, М. Павлишина. З метою аналізу постмодерних домінант роману Ю. Андруховича «Московіада» досліджено монографії і посібники В. Пахаренка, Т. Гундорової, Ю. Коваліва, В. Кузьменка, М. Павлишина, Р. Харчука, Л. Калинської. У процесі дослідження художньо-ідейних особливостей та образної системи роману взято до уваги ідеї Р. Харчука, П. Будіна, І. Бетко, К. Хижняк, О. Севрук, В. Чайковської. Для вивчення особливостей стилю та мови роману досліджено роботи Ж. Горіної, Н. Босак, В. Собослай. Стрижнем дослідження стали праці фахівців з методики викладання літератури В. Пахаренка, Є. Пасічника, Л. Мірошніченко, В. Микитюка, Т. Яценко, Г. Токмань, В. Уліщенко, О. Гузь у яких проаналізовано особливості вивчення та аналізу епічних творів.

Дослідники вважають, що у своїх творах письменник підтримує «культ незалежної, вільної особистості, характерний для світосприйняття постмодерніста» [65]. За відгуками критиків, Ю. Андрухович - це класичний (якщо до цього напряму можна вжити це означення) представник постмодернізму, адже насамперед його творам властиві карнавальність, схильність до демонстративності та гротеску. Творчий доробок письменника досліджується як феномен «карнавальної» прози [19]. Серед сучасного літературного доробку проза Ю. Андруховича посідає особливе місце. «Окремі фрагменти відрізняються не тільки своєрідним трактуванням подій, а й особливою технікою письма, своєрідною стилістикою, певною жанровою інкрустацією», стверджує літературознавець Л. Калинська [27, с. 7]. Учений вбачає також у прозі Ю. Андруховича й елементи пізнього модернізму, порівнюючи техніку письменника з «Уліссом» Джеймса Джойса.

Дослідниця Л. Бербенець розглядає романи Андруховича як текст-пастиш: «Тексти всіх романів Ю. Андруховича мають подібну побудову, вони складаються із різноманітних фрагментів, авторство яких належить різним

оповідачам, оповідь ведеться то від першої, то від другої, то від третьої особи» [7].

Теоретико-методологічна робота була проведена за допомогою системного підходу на основі новітніх філософських і літературознавчих досліджень естетики постмодернізму. У процесі дослідження застосовано низку загальнонаукових і спеціальних методів, що забезпечило об'єктивність і достовірність одержаних результатів, дало змогу комплексно дослідити явище сецесії у зазначеному романі. У процесі опрацювання наукової літератури з проблеми дослідження застосовано загальнонаукові методи аналізу, синтезу, абстрагування, конкретизації, узагальнення й порівняння. З-поміж спеціальних методів літературознавчого дослідження було використано: культурно-історичний (для аналізу творчості митця в контексті літературного процесу другої половини ХХ ст.), психологічний (забезпечив розкриття закономірностей творчого мислення письменника, аналіз світовідчуття героя роману), порівняльно-зіставний (уможливив інтертекстуальний аналіз твору), системний (зумовлений поглядами на художній твір як системно організований феномен; дозволив виявити особливості вивчення постмодерних творів на уроках літератури) та герменевтичний (для обґрунтування можливих інтерпретацій роману загалом і його постмодерних рис зокрема).

Експериментальною базою дослідження став Чернігівський ліцей №22 (див. Додатки В, Г, Д).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що

- уперше запропоновано якісно новий підхід до аналізу роману Ю. Андруховича «Московіада» як сецесійного явища;
- виявлено ознаки сецесії у творі;
- систематизовано домінантні риси постмодернізму в романі «Московіада»;
- подано аналіз основних рис постмодернізму у творі Ю. Андруховича;
- сформульовано особливості вивчення постмодерних творів у старшій школі;

- обґрунтовано специфіку вивчення постмодерної прози на уроках української літератури в школі.

Здобуті в процесі дослідження результати сприятимуть ґрунтовному аналізу творчості Ю. Андруховича, перепрочитанню роману «Московіада» з позицій сучасних подій боротьби українців за незалежність, самоусвідомлення себе як нації, а також сприятимуть кращому розумінню націокультурних особливостей українського народу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дослідження можуть бути використані в межах шкільного курсу української літератури в контексті вивчення творчості письменників-постмодерністів, на уроках позакласного читання та під час ознайомлення школярів з особливостями вивчення епічних творів, а також у закладах вищої освіти під час аудиторної й позааудиторної роботи з курсів «Вступ до літературознавства», «Історія української літератури», у процесі написання курсових і кваліфікаційних робіт.

Апробація дослідження. Робота була апробована на конференціях:

1. IV Всеукраїнська науково-практична конференція «Мова й література у вимірах сьогодення: Мовознавчий та лінгводидактичний аспекти» (21, 22 лютого 2024 року, Національний університет «Чернігівська політехніка»). «Роман Юрія Андруховича «Московіада» як яскравий зразок постмодерну» (див. Додаток Е).

2. Всеукраїнська науково-практична конференція молодих науковців і студентів «Філософія, філологія, культура, освіта: слово молоді» (26 березня 2024 року, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка). «Особливості стилю роману Ю. Андруховича «Московіада» (див. Додаток Ж).

Структура й обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 93 сторінки. Список використаних джерел складає 80 найменувань. Магістерська робота містить 7 додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СЕЦЕСІЇ В ЛІТЕРАТУРІ

1.1. Поняття сецесії в літературі: історія і визначення

В історії світової та української літератури окремі стилі нерідко виконували роль перехідних фаз між літературними епохами, а не формували самостійний напрямок. Для позначення такого явища в науці використовують термін «сецесія», який походить від латинського слова *secession*, що означає «відмежування».

За літературознавчим словником: «Сецесія (лат. *secessio* - акт виходу) - у мистецтвознавстві: термін для позначення специфічних, перехідних ситуацій у розвитку соціокультурної цілісності суспільства, естетичної «перервності» мистецького (зокрема літературного) процесу, переорієнтації на нові художні цінності. У європейській культурі С. складалася на межі XV–XVI cc., XIX–XX cc., XX–XXI cc., відзначалася вичерпаністю наративних і ненаративних практик, тлумачилася як «криза мистецтва», «крах культури», Апокаліпсис тощо» [32].

Уперше термін «сецесія» почали вживати в контексті Давнього Риму в значенні «відступ» або «відхід». Це слово використовувалося на позначення відходу плебеїв від патрициїв у випадку конфліктів у галузі прав та законів.

«Передісторія стилю сецесія склалась в Австрії та Німеччині, де він розвинувся спочатку у зорових видах мистецтва - живописі, архітектурі, графіці - як антитеза канонічному академізму та стихійному, невпорядкованому імпресіонізму. Згодом засоби сецесії були перенесені на літературний ґрунт» [6]. Терміном «сецесія» також позначали літературний рух, який існував поряд із сецесійними тенденціями в інших видах мистецтва. Цей рух виник у Європі наприкінці XIX століття. Він об'єднував митців, які у своїй творчості відходили від класичних канонів і застосовували нові способи вираження.

В Україні сецесія найбільшого розвитку досягла у візуальних мистецтвах: передусім архітектурі, малярстві, книжковій графіці, прикладному мистецтві.

Найповніше цей стиль утілювався в архітектурі на межі XIX - XX ст. Зразками ранньої сецесії є цирк Крутикова (1898 - 1903), будинок з химерами (1901 - 1902) у Києві.

Дослідниця Т. Белімова вважає, що сецесія виникла на тлі глибокого невдоволення тогочасним мистецтвом. Основними передумовами її появи стали суспільний прогрес і зростання виробництва, які перетворили мистецтво на предмет споживання, інтегрували його у масову культуру, а творчість, естетичні й соціальні цінності прирівняли до буденних і позбавлених духовності явищ. Як відповідь на стандартизацію й загрозу зникнення високого мистецтва виникає усвідомлене прагнення краси. «Цьому стилю властиве «поєднання непоєднуваного»: витончений естетизм, вишуканість зображальних засобів та, водночас, відчуття духовної і душевної втоми, спустошення, трагізму існування. Ірраціональність і логічність, інтуїтивізм і науковий розрахунок, захоплення технікою і страх «машинізації», орнаментальність і функціональність, витонченість і простота химерно переплітаються, утворюючи надзвичайний своєрідний сплав» [6].

Термін «сецесія» у літературознавстві використовують для позначення експериментальних напрямків, які відкидають або трансформують традиційні стилі й жанри, зосереджуючись на пошуку нових підходів до творчості. На думку науковця Н. Науменко: «сецесійний стиль як складник української культури зламів XIX - XX століть виробив унікальні прийоми творення художніх образів, своєрідну тематику, сполучення зображально-виражальних засобів. У мистецтві сецесія заперечувала розмірену ритміку та усталені, геометрично правильні й пропорційні контури, упроваджуючи натомість нерівний, неспокійний ритм, довільно змішуючи форми. Усі ці риси перейшли й до літератури» [43].

У літературознавчій енциклопедії у двох томах автора-укладача Ю. Коваліва подається одне з найповніших визначень терміну. «Сецесія (лат. *secessio*, від *secedo* відокремлююся) - перехідний етап в еволюції літератури, культури. ...найвиразніше такі тенденції окреслені... серед «молодомузівців» - у В. Пачовського, серед покоління «розстріляного відродження» - у

М. Хвильового. Найвиразніше вона виявляється у випадках, коли певне стильове утворення засвідчує перехід від одного напрямку до іншого, але не стає напрямом» [35].

Як бачимо, явище сецесії Ю. Ковалів називає етапом в літературі, який яскраво виявляється як проміжний, що існує під час переходу від одного напрямку до іншого, але сам не є напрямом. Таким перехідним етапом науковці називають постмодернізм. На думку дослідника В. Пахаренка, постмодернізм став проміжним етапом між модернізмом та майбутнім поки невідомим нам напрямом [50]. Сецесійність у літературі проявляється як прагнення відмежуватися або дистанціюватися від загального в культурній чи літературній самосвідомості. «Сецесія - термін на позначення перехідного етапу в мистецтві, найактивніше використовується на позначення передмодернізму» [6].

Сецесія в різних країнах мала свої національні особливості, які впливали на її прояви у мистецтві та літературі. Незважаючи на розмаїття, всі ці течії об'єднувало прагнення до оновлення художніх форм та експериментування. Роман Оскара Вайльда «Портрет Доріана Грея» є прикладом літературного втілення сецесії, що інтегрує естетизм, символізм і новаторські форми. Поезія Райнера Марії Рільке вирізняється багатою символікою, складними образами та глибоким психологічним аналізом, що відповідає основним характеристикам цієї естетичної течії. В українській літературі до прикладів сецесії належить творчість Михайла Коцюбинського, зокрема новела «Intermezzo», яка поєднує символізм із ліричними елементами.

Сецесія виявляється не лише як художній стиль, але й як ідейний напрям, що відображає прагнення до свободи та дух бунтарства. Сьогодні дослідження цього явища, яке є невід'ємною складовою модернізму, набувають особливої актуальності. В українській літературі риси сецесії вперше виявилися у творчості представників поетичної групи «Молода муза». Одним із важливих досліджень явища сецесії є розділ «Сецесія» з монографії Я. Поліщука «Міфологічний горизонт українського модернізму». Виокремивши основні риси цього мистецького явища, автор підкреслює: «група галицьких поетів, що об'єдналася

задля утвердження на українському ґрунті нової естетики, відчувала спорідненість зв'язків із сецесійною символікою. ... Засвоюючи західноєвропейські риси сецесії, «молодомузівці» найчастіше вдаються до мотивів розчарованості, самотності, життєвої утоми, песимізму, есхатологічних відчуттів» [53]. Отже, у працях Я. Поліщука сецесію визначено як цілісну систему з чіткими ознаками [53]. Стилїстика сецесії є пошуковою, поєднує різноманітні культурно-ідеологічні чинники: національні й загальнолюдські. У ній динамічні форми вступають у протиріччя з класичними, а екзотичні образи гармонійно співіснують із традиційними. Про цю особливість зазначає Я. Поліщук у монографії «Література як геокультурний проєкт» [52, с. 193].

У літературі стиль сецесії вирізняється низкою характерних художніх рис, які визначають його естетичну своєрідність. Дослідник Т. Белімова, опираючись на ідеї Я. Поліщука, виділяє ключові особливості літературної сецесії. Зокрема, для творів цього напрямку характерні апокаліптичні та есхатологічні мотиви, що передають «ситуацію буття на межі». Водночас, як зазначає Я. Поліщук, есхатологічна спрямованість образів і настроїв не є головною рисою стилю, а радше виступає тематичною ознакою. Основною домінантою є «особливий спосіб поєднання топіки занепаду й відчаю з образністю вітальної енергії та оптимізму». Таке перебування на межі буття породжує парадоксальну гармонію почуттів, де співіснують протилежні настрої. Завдяки цьому літературна сецесія стає не лише відображенням процесів занепаду, а й символом відродження та оновлення [53].

Т. Белімова акцентує увагу на важливій особливості літературної сецесії - здатності інтегрувати в межах одного твору різноманітні стильові елементи, напрями та течії. Такий синтез надає творам багатозначності, химерної парадоксальності й епатажності. В українській літературі початку ХХ століття стиль сецесії, поєднуючи риси символізму, декадансу та імпресіонізму, створює унікальну художню цілісність, яка виразно простежується в поезії М. Філянського та П. Карманського [53].

Літературна сецесія характеризується присутністю еротичних елементів, які зазвичай зображуються на фоні природної стихії і поєднуються з мотивами смерті. Звернення до екзотики є ще однією визначальною рисою. Це робить акцент на контрасті між незайманою природою та впливами цивілізації, які порушують гармонію людської свідомості. У зв'язку з цим сецесійний принцип повернення до природи втілюється у відродженні фольклорної поетики, зверненні до міфології та наївного мистецтва, що додає творам особливої глибини та символічної насиченості.

Образність сецесії утверджує концепцію літературної творчості як форми вільної гри. Характерною ознакою творів цього стилю є ігровий елемент, що виявляється на різних художніх рівнях. Це може бути гра автора з читачем, яка включає використання прихованих смислів, багатозначних символів, інтертекстуальних посилань або навмисної двозначності, що стимулює активну інтерпретаційну взаємодію з текстом. Такий підхід робить сецесійну літературу особливо динамічною та багатошаровою.

Дослідник Т. Белімова підкреслює, що українська літературна сецесія, подібно до малярської, має тісний зв'язок із авангардистськими тенденціями. Термін «сецесія» вперше увійшов у літературознавство на початку XX століття, позначаючи новаторські течії, які виходили за межі традиційних форм і жанрів. У першій половині XX століття цей термін активно використовували для характеристики модернізму та авангарду, які заперечували усталені норми та пропонували нові способи творчого самовираження.

В українському контексті авангардизм отримав найбільший розвиток під час громадянської війни та революції, частково запозичуючи образи та мотиви сецесійного стилю. Спільними рисами сецесії та авангарду є використання барокової образності, екзотики, химерно-фантастичних мотивів і орнаментальності. Однак сецесія акцентується на естетизації, експресивності й декоративності, тоді як авангард спрямований на створення парадоксальних ситуацій, що шокують та стимулюють до творчого пошуку [6].

Термін «сецесія» у другій половині XX століття набув нового значення. Він уживався для позначення постмодерністських і постструктуралістських течій. Ці напрямки зосереджувалися на деконструкції метафізичних концепцій і метанаративів у літературі та культурі. У цьому контексті сецесія стала ключовим інструментом аналізу сучасних літературних тенденцій, що вирізняються акцентом на іронії, інтертекстуальній грі й множинності смислів. Сучасне трактування терміну «сецесія» в літературознавстві демонструє його гнучкість і здатність адаптуватися до нових теоретичних і концептуальних викликів.

1.2. Поняття постмодернізму. Особливості постмодерністської літератури

Постмодернізм є художнім і культурним явищем, яке виникло після модернізму. У другій половині XX століття постмодернізм сформувався на Заході, ставши провідною естетичною течією. Термін «постмодернізм» вперше використав Рудольф Панвіц у праці «Криза європейської культури» (1917 р.), а пізніше Арнольд Тойнбі застосував його в історичних дослідженнях для позначення періоду, який прийшов на зміну модернізму. Наприкінці 1950-х років представників «чорного гумору», таких як Кен Кізі, Курт Воннегут і Джозеф Геллер, почали називати терміном «постмодерністи».

Термін «постмодернізм» часто ототожнюється з деконструктивізмом і постструктуралізмом у літературознавстві Західної Європи. Постмодерністська література пройшла кілька ключових етапів, включаючи нову критику, «новий роман» і драму абсурду. Першими постмодерністськими творами вважають романи Умберто Еко «Ім'я троянди» (1980), Джона Апдайка «Версія Роджерса» (1985) та Патріка Зюскінда «Запахи» (1985).

Вагомий внесок у розробку теорії постмодернізму зробили французькі філософи-постструктуралісти, зокрема Мішель Фуко, Жак Дерріда, Ролан Барт, а також Жан-Франсуа Ліотар, автор книги «Стан постмодерну» (1979).

Українські літературознавці активно досліджують проблему постмодернізму. Це підтверджують роботи таких авторів, як Л. Лавринович, Р. Семків, Д. Наливайко, Д. Затонський, В. Пахаренко та інші.

Хронологічні межі постмодернізму залишаються дискусійними. Проте з кінця 1960-х років цей напрям став домінуючим у світовій культурі, вирізняючись відкритістю до іронії, метатекстуальності та стиранням меж між високою й масовою культурою. Письменники на кшталт Умберто Еко й Крістофа Рансмайра активно руйнували традиційні літературні канони, створюючи нестандартні й новаторські твори.

«Постмодернізм (лат. post - префікс, що означає наступність; фр. moderne - сучасний, найновіший) - загальна назва тенденцій у мистецтві другої половини ХХ - початку ХХІ ст., спрямованих на руйнування всіляких систем, класифікацій, норм. Характерними для стилю П. є гра, іронія, переосмислення культури минулого, інтертекстуальність (цитування, ремінісценції, алюзії) (творчість У. Еко, Вен. Єрофєєва, О. Забужко, ін.)» [32].

Постмодернізм є складним і неоднорідним феноменом, який отримує різні визначення та інтерпретації від письменників-постмодерністів, від їх теоретиків і критиків. На сьогодні не існує єдиного визначення постмодернізму як культурного та мистецького явища. Це спричиняє широкий спектр концепцій: від трактування постмодернізму як стильової течії до теоретичного осмислення його як частини дихотомії «модернізм - постмодернізм», яка циклічно повторюється в розвитку літератури та мистецтва.

Ідея про постмодернізм як прояв циклічності кризових явищ духовної культури висловлювали Умберто Еко, Девід Лодж та Іхаб Хассан. На рівень метаісторичної моделі розвитку літератури й духовної культури ця концепція піднята у праці Дмитра Затонського «Модернізм і постмодернізм. Думки про одвічну коловерть красних та інших мистецтв», де модернізм і постмодернізм трактуються як протилежні явища, що перебувають у дихотомічному зв'язку.

У літературознавстві постмодернізм не відразу був сприйнятий як центральна й організаційна течія цілої епохи. У цьому статусі його почали

потрактувати в останні десятиліття минулого століття, майже водночас порушивши питання про його кризу.

У «Нотатках на берегах Імені троянди» Умберто Еко підкреслює, що кожний новий художній твір виникає як результат взаємодії з усіма попередніми. У добу постмодернізму, коли цивілізація накопичила величезний історичний досвід, створення абсолютно нового стає майже неможливим, адже кожен автор одночасно є читачем інших текстів. Постмодернізм розглядають насамперед як спосіб мислення, притаманний сучасній перехідній епосі.

Цей напрям також сприймається як наслідок ультракризової доби, позначеної глобальними катастрофами, такими як Голокост чи аварія на Чорнобильській АЕС. Саме ці події сформували апокаліптичний дискурс у духовній сфері, що став визначальною рисою постмодерністського світосприйняття [21, с. 53-57]. Деякі дослідники розглядають постмодернізм як явище, епістемологічно тотожне постструктуралізму, яке реалізує його теоретичні засади у мистецтві [25]. Слід підкреслити, що постмодернізм проявився не лише в літературі та інших мистецьких формах, але й у широкому спектрі духовно-творчої діяльності. Багато дослідників цілком обґрунтовано визначають його як культурний рух або навіть як окрему культурну епоху.

Поки одні науковці ставлять під сумнів саме існування постмодернізму як явища, інші акцентують увагу на необхідності активної протидії його впливу. Д. Дроздовський зазначає, що постмодерна ситуація не може бути однозначно оцінена як позитивне чи негативне явище: «Я не схильний вважати, що ця ситуація - щось на кшталт вибуху, катастрофи, а швидше криза» [22]. П. Іванишин характеризує постмодернізм як кризове явище другої половини ХХ століття: «Постмодернізм та схожі доктрини нагадують радше малохудожню, але маргінальну гру в літературу, яка навряд чи загрожує екзистенції цих народів» [22]. За словами П. Іванишина, мистецтво постмодернізму спрямоване «в бездуховність, нігілізм, спустошення» [22].

Л. Лавринович вважає, що «мистецький постмодернізм, попри свою зовнішню епатажність, самоіронію та подекуди веселі ігри, - не криза культури,

а закономірна реакція на кризу людини, втрату нею самотності і духовного осердя» [33]. Т. Гундорова стверджує, що постмодернізм виконує функцію нового іронізму, переосмислюючи всі попередні «словники» культури. Він виник як явище, що прийшло на зміну модернізму, проте не є ані його запереченням, ані прямим продовженням. Науковець Т. Гундорова вважає постмодернізм кінцевим етапом українського модернізму і в той же час «чинником, який продовжує і розвиває авангардистські тенденції 20 - 30-х років... Прикметно..., що неоавангардистські та постмодерністські інтенції в українській літературі 1990-х збігаються». Особливістю українського постмодернізму, який сформувався в середині 1980-х років, є його багатовимірність і різноманітність проявів. Т. Гундорова визначає кілька його основних варіантів: «карнавальний», представлений групою «Бу-Ба-Бу», а також творами Юрія Іздрика, Тараса Прохаська та Євгена Пашковського; феміністичний, пов'язаний із творчістю Оксани Забужко; «київська іронічна школа», представниками якої є Володимир Діброва, Богдан Жолдак, Лесь Подерев'янський та неоавангард 1990-х років: Сергій Жадан, Андрій Бондар, Володимир Цибулько) [19].

Дослідник Л. Лавринович, аналізуючи творчість українських постмодерністів (Ю. Андруховича, В. Винничука, В. Неборака, О. Ірванця, Ю. Іздрика, Т. Прохаська) доходить висновку, що українському постмодернізму притаманні такі риси:

- 1) зневіра у вищому сенсі існування;
- 2) заперечення можливості пізнати світ, релятивізм;
- 3) розгубленість особистості перед життям;
- 4) сприйняття дійсності як на театру абсурду;
- 5) направленість на ідеологічну свободу;
- 6) поглиблена рефлексивність;
- 7) іронічність та самоіронічність;
- 8) епатажність;
- 9) інтертекстуальність;

- 10) діалогізм;
- 11) амбівалентність;
- 12) елітарність

«Названі ознаки постмодернізму є узагальненням досвіду закордонних та вітчизняних авторів, - стверджує дослідник. - Ці ознаки є універсальними, вони притаманні усім національним культурам, де наявна художня рефлексія з приводу постмодерної ситуації» [33]. Л. Лавринович підкреслює, що український постмодернізм різний за тематикою, стилістикою, рівнем рецептивної спроможності. Він - унікальне явище української культури [33].

Розглянемо особливості постмодернізму за В. Пахаренком. Він виявляється на онтологічному, гносеологічному та естетичному рівнях [49].

На онтологічному рівні В. Пахаренко пропонує глибоке порівняння постмодернізму з модернізмом. Він зауважує, що модерністи вважали за можливе досягнути та вдосконалити світ через застосування певних філософських концепцій (комуністичних, фашистських, фрейдистських тощо). Їхнім прагненням було змінити світ, привести його від «нерозумного», на їхню думку, стану до «розумного». Натомість постмодерністи, спираючись на негативний історичний досвід, дійшли висновку, що світ, як предмет людського впливу, чинить опір і на будь-яку дію відповідає протидією.

Отже, на думку В. Пахаренка постмодернізм відзначається відчуттям повної порожнечі, що виникає внаслідок втрати ідеологічних ілюзій.

На гносеологічному рівні постмодерністи висловлюють переконання, що людина неспроможна ані змінити, ані повністю пізнати світ. Вони наголошують на зникненні традиційних опозицій, таких як наука - мистецтво, високе - низьке, прекрасне - потворне, комічне - трагічне, добре - лихе, зміст - форма, реальність - вигадка. На їхню думку, світ постає як безформне, розмите, невизначене утворення, що робить його ірреальним і незрозумілим. Відповідно, наші знання про цей світ є відносними та не претендують на абсолютну істинність.

На естетичному рівні постмодерністи стверджують, що в літературі попередніх епох уже були використані всі сюжети, мотиви та образи. Відтак,

художній твір сприймається як комбінація алюзій, ремінісценцій, колажів і цитат. Письменник у цьому контексті виступає радше конструктором, ніж творцем у традиційному сенсі, оскільки він формує власну реальність, не підкоряючись жодним ідеологічним обмеженням. Естетиці постмодернізму притаманний еклектизм, що передбачає поєднання різноманітних стилів, форм і підходів, які співіснують у межах одного твору.

Ці риси формують специфічне світосприйняття постмодерністів, яке має такі характерні особливості:

1. Захоплення колективним позасвідомим і міфологією. Постмодерністи пропагують культ незалежної особистості. Постмодернізм створює образ людини, яка не потребує зовнішнього дозволу для осмислення власного буття. Це породжує інтерес до архаїки, міфу та колективного позасвідомого, які стають джерелами натхнення.

2. Поєднання різних філософських, релігійних і культурних традицій. Твори постмодернізму часто вирізняються надмірною ерудованістю та інтелектуальністю. Митці прагнуть інтегрувати істини різних націй, культур, релігій і філософій як засіб подолання екзистенційної безнадійності людського існування.

3. Сприйняття реального життя як театру абсурду. Повсякденність постає в образі апокаліптичного карнавалу, де людина втрачає свою сутність, перетворюється на маску чи маріонетку. Життя окремої людини і суспільства перетворюється на безперервну гру. Ця гра позбавлена зв'язку зі справжнім буттям і виступає як примарна реальність. Такий погляд на буття розкриває глибокий песимізм і скептицизм постмодернізму щодо можливості пізнати або вплинути на світ, підкреслюючи розрив між ілюзорною грою й істинною реальністю.

4. Ігровий стиль. Використовуючи прийоми пародії, травестії й інтертекстуальності постмодерністи активно обігрують класичні та неокласичні твори. Ігровий стиль постмодернізму, заснований на абсурдності та іронічності, слугує засобом підкреслення аномальності, штучності та протиприродності

домінуючого соціального та культурного порядку. Усвідомлюючи обмеженість у здатності пізнати об'єктивну реальність і впливати на неї, митець спрямовує свої зусилля на створення альтернативного світу, який функціонує відповідно до правил, визначених ним самим.

5. Використання гібридизації стилів. У межах одного твору відбувається змішування різних стилів: художній стиль гармонійно інтегрує елементи наукового, публіцистичного та ділового. Традиційні жанрові межі між високим і низьким поступово розмиваються, трансформуючись у нові форми, почасти із включенням елементів наукових трактатів чи офіційних звітів. Стильові особливості включають інтеграцію елітарного та кітчевого, інтелектуального та масового, а також змішування різних прийомів оповіді. Такий підхід сприяє стиранню соціальних і психологічних бар'єрів у сприйнятті мистецтва, створюючи поле для багатовимірної інтерпретації творів.

6. Створення сюжетної основи постмодерністських творів, яка будується на алюзіях і переосмисленні сюжетів літератури попередніх епох. Часто використання цитат та алюзій слугує засобом пародіювання літературної та культурної спадщини.

7. Широке застосування іронічності та пародійності, яке відображає дистанціювання від пафосу та ідеалів попередніх епох. Іронія та пародія є одними з найвизначальніших рис постмодерністського стилю. Застосування іронії виступає засобом критичного осмислення реальності, спрямованим на заперечення існуючого життєвого укладу, демонстрацію примітивності, штучності та беззмістовності ідей, ідолів, істин та естетичних уподобань, які раніше вважалися абсолютними чи досі популярні у масовій свідомості.

Ці особливості демонструють багатогранність і полісемантичність постмодерністського світогляду та художньої практики. «Митець-постмодерніст, - відзначає В. Пахаренко, - постійно переймається пошуками витоків звичного, непомітного для суспільства, абсурду. ...Свідомість ліричного героя (часто оповідача) за всієї історичності стає справді карнавальною свідомістю, яка робить відносними, ілюзорними всі цінності, що здаються загалу

сталими, незворушними... У лицедійстві й пародії немовби відбувається звільнення людини від хаосу історії» [50].

8. Відмежування від навколишньої реальності. Постмодерністи відмовляються від традиційних методів характеристики персонажів і причинно-наслідкових зв'язків, віддаючи перевагу складній метафоричності та підкреслюючи перевагу суб'єктивного досвіду над суспільним. Формується образ оповідача, який, будучи учасником різноманітних подій, наголошує на суб'єктивності сприйняття, відносності оцінок і ілюзорності самої життєвої реальності. Такий підхід розмиває межі між об'єктивним та суб'єктивним, створюючи багатозначну текстову реальність [50].

Герої постмодерністських творів нерідко мають біографії, подібні до біографії самого автора, що підкреслює прагнення досягти єдності з читачем. Ця стратегія створює неформальний діалог із узагальненим образом читача, взаємодіючи з масовою свідомістю та домінуючими ідеологіями.

Постмодернізм набуває особливого значення у творчості сучасних літераторів, стаючи провідним стилем їх творчості. Характерними прикладами цього є романи Юрія Андруховича: «Московіада», «Перверзія», «Рекреації».

Роман Андруховича «Московіада» викликає зацікавлення літературознавців передовсім притаманними йому ознаками постмодерністського письма. Спираючись на дослідження науковців, розглянемо домінантні риси постмодернізму в романі Ю. Андруховича «Московіада».

Висновки до I розділу

Термін «сецесія» у глобальному культурному контексті використовується для позначення художнього руху кінця XIX – початку XX століття, що виник як протест проти академізму та традиціоналізму. Термін «сецесія» в літературі позначає художній рух, що виник у відповідь на традиціоналізм, орієнтуючись на естетичне оновлення й експериментаторство.

Ознаками сецесійних творів є декоративність, символізм і свідомо відмова від реалізму. Естетична складова посідає центральне місце у сецесійних творах. Літературні тексти часто нагадують декоративні орнаменти, де форма виступає рівноцінною змісту, а іноді навіть переважає його за значущістю. Сецесія в літературі виражається через руйнування усталених форм і жанрів, а також прагнення до стилістичних і структурних експериментів із текстом. Характерними рисами таких творів є використання складних стилістичних прийомів, фантастики та містики, насиченість метафорами, символами. Це дозволяє глибше дослідити внутрішній світ героїв і акцентувати суб'єктивність їхнього досвіду.

Сецесійний стиль у літературі характеризується інтертекстуальністю, мовною грою, експериментаторством, іронією та саморефлексією. Суттєвою особливістю сецесії є здатність до активної взаємодії з різними культурними контекстами, культурна міжтекстуальність. Це забезпечує багаторівневий діалог між текстами, розширюючи можливості для творчого вираження та глибшого аналізу суспільних і естетичних проблем.

Постмодернізм як своєрідне сецесійне явище сформувався у другій половині XX століття. Попри спільні риси постмодернізму в різних країнах, кожна національна літературна традиція набуває унікальних форм і контекстів. Це зумовлено специфікою історичних процесів, культурними кодами та естетичними пошуками, які визначають особливості постмодерністських тенденцій у межах окремих літературних просторів. В українській літературі цей напрям розвивався під впливом особливих історичних і політичних умов, зокрема періоду соціалістичного реалізму та пострадянських змін.

Характерні риси постмодернізму: іронія, пародія, гібридизація жанрів, цитування, гра - знаходять відображення в українській літературі. Постмодерна естетика надає письменникам простір для експериментів із формою, мовою та змістом. Це дозволяє створювати мультикультурне середовище, збагачуючи літературні традиції та сприяючи їх інтеграції в сучасний світовий контекст.

РОЗДІЛ 2

РОМАН Ю. АНДРУХОВИЧА «МОСКОВІАДА» - ЯСКРАВИЙ ЗРАЗОК ПОСТМОДЕРНОЇ ПРОЗИ

2.1. Постмодерністська концепція світу і людини в романі

«Московіада» Юрія Андруховича є знаковим твором української літератури кінця XX століття. Написаний у постмодерністському стилі, роман Ю. Андруховича демонструє вплив європейських літературних течій на творчість письменника. У цьому сенсі «Московіада» є частиною європейського літературного процесу, у якому присутні характерні риси сецесії - відмова від традиційних форм і пошук нових шляхів вираження. «Однією з основоположних світоглядних рис творчості Ю. Андруховича є ціннісний, морально-етичний релятивізм» [17]. Андрухович, відступаючи від класичних уявлень про історію, ідентичність і культуру, створює альтернативну реальність, пропонуючи нову інтерпретацію історичних подій і політичної ситуації. Відмова від лінійного наративу, використання іронії, пародії, а також гібридизація жанрів роблять роман яскравим прикладом постмодерністського письма. Дослідник Т. Гундорова, вивчаючи поетику творів Ю. Андруховича, звертає увагу на «нарцисичний» дискурс його творчості, який має вираз у граничному centruванні художнього матеріалу творів навколо персони автора [19].

У творі вказано дату, коли відбуваються події. Це травень 1991 року. Увагу читача зосереджено на молодому українському поеті Отто фон Ф, студенті курсів літературного інституту в Москві. Автор прагне відобразити переломний момент у процесі краху комуністичної системи, тому свідомо обирає час і місце дії. У творі постає картина деградації та розпаду одного з найбільших соціально-політичних утворень світу - Російської імперії. Автор акцентує увагу на неприродності, штучності та спотвореності цієї структури, що зумовлює її неминучий занепад.

Символічного значення набувають алюзії, застосовані Ю. Андруховичем. У творі представлено образ московського гуртожитку, де в умовах тісняви та хаосу співіснують люди різних національностей, кожна з яких має власні традиції та звички. Серед мешканців можна зустріти росіян, українців, євреїв, таджиків, туркменів, узбеків, чеченців, якутів, та інших. Така багатонаціональна палітра мешканців гуртожитку підкреслює як розмаїття культур, так і конфліктність цього вимушеного співжиття. У московському гуртожитку читач впізнає модель існування людей в СРСР, де за гучні лозунги про один радянський народ і рівність усіх приховували повну байдужість і зневагу до цього ж таки народу.

Дослідник Т. Гундорова наголошує: «У світлі постмодерністського іронічного переосмислення навряд чи можна керуватися звичними етико-естетичними оцінками (типу гуманно - негуманно, етично - неетично, патріотично - непатріотично)» [19]. Творчий самовияв письменника, на думку науковця, відбувається через «естетизований карнавальний кіч» [19]. *«Ми щодня беремо участь у якомусь злочині, коханий»*, - говорить Отто його Галя. [2, с. 114].

У пивбарі на Фонвізіна та в закусочній на Арбаті автор створює подібну атмосферу тісняви, галасу та бруду. Тут сходяться представники різних національностей і соціальних верств, утворюючи строкате та хаотичне середовище. У цих картинах читач бачить реальне життя в Радянському Союзі. Автор підкреслює хаотичність, невпорядкованість і штучність, що характеризують як імперію загалом, так і Москву як її центр. Гуртожиток, пивбар і закусочна стають символами цього безладу. Ефект хаосу підсилюється мозаїчно-карнавальною композицією твору: епізоди з життя різних суспільних груп швидко трансформуються, змінюють один одного. Перед читачем постає строката панорама життя студентів, алкоголіків, безхатченків, продавців, науковців, письменників, працівників КДБ, повій, злодіїв і високопосадовців. Така картина відображає глибоку роздробленість і суперечливість соціальної реальності, відсутність декларованої єдності народу, що підкреслює кризовий стан імперії.

Із хаотичного натовпу вирізняються постаті окремих персонажів: спортторга Яші, російського поета Єжевікіна, основоположника якутської радянської літератури, студента-оленьяра Васі Мочалкіна, білоруського новеліста Єрмолайчика, а також упослідженого культуролога й літератора-безхатченка Івана Новаковського, відомого як Новокаїн або Ваня Каїн, суздальського поета-еротомана Кості Сєроштанова. Ці образи надають індивідуальності буденності твору, водночас залишаючись частиною загального хаосу. Усі ці представники національних літератур демонструють занепад мистецтва і культури. Вони зображені як безвольні люди, які або опустилися на дно суспільства, або пристосувалися до обставин і безцільно проживають своє життя. Про нікчемність їхнього існування говорять і прізвища, якими наділяє цих персонажів автор.

У зображенні повсякденного життя, як і переживань оповідача Ю. Андрухович застосовує одну з провідних рис поезики постмодернізму - поєднання протилежного: високого й низького, альтруїзму і егоїзму, краси і потворності. Розмитість меж між добром і злом, моральним і аморальним стає очевидною. Цей прийом застосовано у змалюванні образу головного героя. Ми бачимо, що Отто фон Ф. постійно пиячить, вступає у випадкові сексуальні стосунки, погоджується на співпрацю з КДБ. У той же час він є гарним поетом, патріотом, мріє написати роман у віршах, сприяє видавництву українського журналу в Москві, говорить про себе, що ніколи не вбив би людину. Поєднання протилежного демонструють також сцени в пивбарі на Фонвізіна, стосунки оповідача з його коханою Галею та інші епізоди, що відображають неоднозначність і суперечливість людської природи та соціальної дійсності.

Одним із характерних прийомів, які Ю. Андрухович активно використовує в романі для підкреслення процесу руйнування імперії, є нагромадження асоціативних рядів. Автор систематично нанизує епітети, однорідні члени речення та смислові деталі, створюючи ефект надмірності й хаосу. Такий стиль не лише підсилює відчуття дезінтеграції й занепаду, але й передає емоційну напругу та багатовимірність тогочасної дійсності, що віддзеркалює кризовий

стан суспільства та імперії загалом: *«назустріч тобі бреде Москва - кульгава, мокра, відригуюча, з ветеранами, неграми, вірменами, китайцями, комуняками, фанами «Спартака» в червоно-білих панамах, сержантами, рецидивістами та ходоками до Леніна»* [2, с. 62]. Автор так зображує відвідувачів пивбару: *«Натомість приходять фарисеї та садукееї, азартні гравці, книжники, вбивці та содоміти, культуристи, лихварі, карлики, православні священики в поруділих рясах, циркові комедіанти, сластолюбці, казахи, кришнаїти, римські легіонери»* [2, с. 33]. Оповідач називає тих, хто збирається у пивбарі прибульцями, зображує втрату ними людської подоби, підкреслює протиприродність того, що відбувається.

Перед читачем розгортається картина руйнування ілюзій. Автор викриває штучність ідеалів за допомогою прийому карнавалу. У розвінчанні штучності, брехливості імперії, її ідеалів й кумирів, а відтак у втраті віри зосереджено ідейний пафос роману. Демонструючи калейдоскоп долі різних людей, Ю. Андрухович показує, як примітивна і безжальна реальність стирає людські надії, спричиняючи деградацію особистості. Типовим прикладом є доля молодого поета Слави з провінційного містечка: вирушивши до Москви з мріями про безсмертну любов і високу літературу, він у задушливій атмосфері гуртожитку перетворюється на жалюгідного алкоголіка та наркомана.

Герої роману, які, на перший погляд, видаються добрими людьми, з високими прагненнями попри різні стартові позиції, зрештою опиняються в однаковому стані розчарування, духовної й фізичної пригніченості. Причину цього автор вбачає у відсутності внутрішнього стрижня, слабкості характеру й неспроможності протистояти хаотичності та абсурдності повсякденного життя. Сам оповідач є прикладом цієї закономірності: його історія - це хроніка поступової втрати ілюзій і руйнування власної особистості. Герой твору, вражений смертю десантника Руслана, виголошує: *«Чому ви так просмерділися несвободою? Чому свободи ви лишаєте так мало, що її вистачає лише на падіння із сьомого поверху?»* [2, с. 23]. Автор через образи персонажів та події розкриває глибинні причини людської слабкості, пропонуючи читачеві замислитися над

природою духовного занепаду. Цей суспільний занепад суголосний краху імперії, який він гостро відчуває: *«...хребтом відчуваєш, як тріщать усі її шви, як розлазяться навсідч країни й народи, кожен з яких має нині значення цілого космосу чи, щонайменше, континенту»* [2, с. 19].

Причину зла, на думку оповідача, а, ймовірно, і самого автора, слід шукати в тоталізації життя, нав'язаній великоросійською комуністичною ідеологією. Ця ідеологія силоміць поєднала несумісні окремі елементи в одну спотворену систему, що стала символом руйнування і деградації. Образ пивбару на Фонвізіна втілює цю потворну цілість: брудний, задушливий, переповнений знеособленими, нещасними й деградованими людьми. Цей простір нагадує пекло, обгороджене колючим дротом. Автор підкреслює, що така «єдність» не лише неприродна, а й згубна для кожної особистості, бо знищує духовність і людську сутність.

Утопічний спосіб порятунку автор пропонує з притаманною йому посмодерністською іронією: *«..без краплі проливої крові, без тіні насильства, із застосуванням гуманних парламентських важелів, зрівняти Москву, за винятком, можливо, декількох церков та монастирів, із землею, а на її місці створити зелений заповідник для кисню, світла та рекреацій. Тільки в такому випадку може йти мова про якесь майбутнє всіх Нас на цій планеті...»* [2, с. 63]. Заклик до руйнування Москви розуміємо як символ відмови від ідеологічної диктатури, яка спрямована на підпорядкування життя тоталітарній системі. *«...ця країна має здатність рости на захід, поглинаючи маленькі народи, їхні мови, звичаї, пиво, поглинаючи також великі народи, руйнуючи їхні каплиці й кав'ярні, а головне - затишні сухі борделі на вузьких брукованих вуличках, то я не можу склавши руки просто спостерігати і мовчати...»* [2, с. 41]. Отже, бачимо як актуально й навіть пророче звучать ці слова сьогодні, на третьому році повномасштабного вторгнення в Україну російської армії, яка демонструє ненависть, нетерпимість до людей інших націй, бажання поглинути, знищити наш народ, нашу країну.

Найвиразнішим носієм ідей роману є головний герой Отто фон Ф., який навчається на літературних курсах. Перебуваючи в Москві, він постійно відчуває себе чужим. Оскільки він українець, то завжди відчуватиме себе маргіналом. Його свідомість усе ще отруєно стійкими радянськими міфами. Ім'я головного героя Отто фон Ф. є продуманим авторським засобом, що підкреслює його відчуженість від соціального середовища та його несхожість з іншими. Ця характеристика дозволяє героєві мати особливий погляд на навколишню дійсність. Водночас його сприйняття світу часто забарвлене власними ілюзіями та мріями, що робить його схожим на Дон Кіхота, який бореться з уявними вітряками. Така паралель акцентує протистояння між ідеалами героя та жорсткою реальністю, з якою він стикається.

У межах традиції постмодернізму герой роману виступає оповідачем. Текст побудований як хаотичний потік його свідомості, насичений інтроспекціями, ретроспекціями та асоціативними зв'язками. Автор свідомо ототожнює себе з головним героєм, який відкриває читачеві найпотаємніше. Образ Отто виходить за межі суто персональної характеристики, перетворюючись на історико-психологічний архетип «хomo советікуса». Він певною мірою відображає риси, притаманні багатьом.

У душі Отто хаос московської реальності - як у буквальному, так і в метафоричному сенсі - поєднав витонченого естета, сильну і чесну особистість, здатну до любові та творчості, з ледарем, егоїстом, циніком і марнотратником життя. Трагедія героя - в його нездатності вірити. Це стає очевидним під час сцени у гримерній, де відбувається діалог Отто з Сивим дідком, що є алюзією на Бога. Як представник постмодерністської епохи, Отто не може прийняти Бога, оскільки сприймає його насамперед як символ ідеологічного диктату. *«Що ж це за Бог такий, старче, котрий заради прощення змушує до церкви ходити? Це жандарм, а не Бог! Я в жандарма не можу вірити»* [2, с. 133]. Отто - це людина, яка не сприймає абсолютних істин, через що образ Бога в його уявленні трансформується, набуваючи відносності. Унаслідок цього Бог втрачає свою сутність абсолютного ідеалу: *«Кому маю молитися? Якому Богові, тату?»*

Стільки їх виникає над нами, і кожен стверджує, ніби Він - Єдиний, і кожен хоче щоб Йому молилися. Якесь багатовладдя в небесах. Не можуть поділити сфери. А на нас усе окошилося» [2, с. 132].

Читач бачить героя, який опинився у стані глибокої екзистенційної кризи та безвиході. Щоб уникнути тиску проблем і знайти спосіб виживання, він відмовляється від серйозного ставлення до життя, заперечує встановлені закони та норми, розмиваючи межі між добром і злом, реальністю та уявою. У цьому стані Отто, ніби приглушивши свою душу, занурюється у всеохопну гру - із зовнішнім світом і самим собою. Ця гра стає спробою уникнути остаточного вибору між добром і злом. Він балансує між двома протилежними стихіями. Попри це, Отто вдається зберегти здатність відрізняти справжні моральні цінності від гри. У ньому живе почуття справедливості, гуманізм, доброта. Герой відкрито заявляє, що не здатний убити людину, ревно переживає безглузду смерть десантника Руслана, рятуючи дідуса, зважується на принизливу співпрацю з КДБ. У вирішальний момент перед смертю він визнає, що, хоча й мав гіркі думки про Бога, насправді ніколи не переставав у нього вірити. Однак Отто продовжує грати і балансувати на межі - ця характеристика відображає типову внутрішню боротьбу людини постмодерної епохи, для якої протиставлення абсолютів та остаточні рішення залишаються невизначеними.

Юрій Андрухович досліджує кризу національної самобутності, яка охопила суспільство після руйнування Радянського Союзу. Це явище включає як особистісні, так і колективні пошуки сенсу існування та визначення свого місця в нових політичних і культурних реаліях. Автор зосереджується на трансформаціях, які зачіпають як індивідуальні світи людей, так і їхню національну самосвідомість, створюючи багатогранний образ епохи змін. Письменник спонукає замислитися кожного, що ми здобули натомість втраченої імперії і чи є сенс у свободі без розуміння самого себе.

Отже, у романі «Московіада» Юрія Андруховича чітко простежується постмодерністська концепція світу, що характеризується відсутністю однозначних істин та множинністю тлумачень.

2.2. Домінантні риси постмодернізму в романі Ю. Андруховича «Московіада»

Посилення інтересу до експериментів з формою та змістом в сучасній українській прозі (використання авторами цитатної техніки, деструкція тексту на композиційному рівні, порушення традиційно зв'язної оповіді, поява в творах іронічної інтонації, гра зі словом, його значенням тощо) дозволяє літературознавцям говорити про вплив постмодернізму на українську літературу кінця XX ст. Як специфічна техніка постмодерністський стиль письма проявився в творах Юрія Андруховича. [24, с. 120.]

Серед перших трьох романів Юрія Андруховича - «Рекреації», «Московіада» та «Перверзія», - саме твір «Московіада» (1993), викликав найбільш суперечливі думки серед літературознавців, критиків. Думки варіювалися від звинувачень у відсутності сюжетної цілісності й оригінальності до критики за недотримання жанрових норм постмодерного дискурсу. Попри це, слушною видається позиція дослідника Р. Харчук, яка вважає, що «Московіада» відповідає найкращим традиціям постмодерністської прози межі XX - XXI століття, що свідчить про її значущість у контексті літературних тенденцій того часу: «гра алюзіями, цитування, пародіювання і стилізація найрізноманітніших високих і низьких жанрів забезпечує авторові оту неповторність і впізнаваність стилю» [74]. Юрій Андрухович здійснює деконструкцію традиційних жанрів, майстерно інтегруючи елементи сатири, фантасмагорії, детективу, філософського роману та роману жахів. «Московіада» має підзаголовок «роман жахів». Такий підхід формує виняткову жанрову мозаїку, яка відповідає естетиці постмодернізму, сприяючи створенню багатовимірного художнього простору.

Спираючись на класифікацію Л. Лавринович, В. Пахаренка, виокремимо домінантні риси постмодернізму в романі Ю. Андруховича «Московіада».

У романі автор поєднує деталі готики, фантасмагорії, карнавалу, гострої сатири та іронії, що підкріплюється сміливими експериментами з мовною

структурою тексту. Така художня стратегія дозволяє відобразити болісний процес переходу українського суспільства від радянських псевдоморальних цінностей до етапу становлення незалежності. Цей процес супроводжується постійним страхом перед невідомим, сумнівами та невпевненістю головних героїв, навіть попри їхнє усвідомлення абсурдності існування в умовах колоніальної імперії.

Назва роману «Московіада» концентрує в собі дві основні експресивні домінанти: зв'язок із певною літературною традицією та самотність постмодерного твору. Назва не лише слугує орієнтиром для розуміння тематичної організації тексту, а й створює емоційно-оцінний та образний контекст. У ній міститься головна ідея роману, яка дозволяє читачеві усвідомити глибинні проблеми, порушені автором. Можемо відзначити фонетичну спорідненість назви твору «Московіада» із класичними епічними поемами, такими як «Іліада» Гомера, «Енеїда» Вергілія, а також з інтерпретацією останньої в творчості І. Котляревського. Це може бути навмисною алюзією, що не лише підкреслює достовірність авторського зображення, але й викликає асоціації з описами подорожей.

У творі простежується наскрізна інтертекстуальність. Як у «Енеїді» І. Котляревського, так і в «Московіаді» використаний стилістичний прийом укладання списків, у яких поєднано розмаїття екзотичного, барвистого: чимало уваги в обох творах присвячено описам надмірного вживання алкоголю, тілесних задоволень, сучасного побуту.

У романі «Московіада» простежуються численні інтертекстуальні зв'язки з видатними творами світової літератури, такими як «Одіссея» Гомера та «Улісс» Джеймса Джойса. Мотив подорожі героя перегукується з творчістю Миколи Гоголя та Тараса Шевченка, а гротескне зображення російської столиці нагадує «Москва-Петушки» В. Єрофєєва. Роман Андруховича поєднує з цими творами іронічно-гротескне бачення радянської дійсності, яскравий опис московського побуту, абсурдність і дивовижність мандрівки героя в чужому світі. Інтертекстуальні посилення у творі встановлюють зв'язок із літературною

традицією, водночас переосмислюючи її в контексті сучасності. Образ Москви у творі Ю. Андруховича, подібно до в роману М. Булгакова «Майстер і Маргарита», постає як містичний і хаотичний простір. У романі Андруховича, як і в творах Ф. Достоевського, відчутно тему морального та духовного занепаду суспільства. Герої зображені в стані внутрішньої кризи, їхні пошуки сенсу існування підкреслюють екзистенційний вимір твору.

Подорож Отто фон Ф. через Москву можна співставити з мандрівкою Данте колами пекла в «Божественній комедії». У романі ми бачимо тенденцію «падіння вниз» героя, яке відбувається неодноразово: *«Тоді двійко довготелесих сенегальців хапають мене за плечі, за руки і жбурляють з лоджії вниз»* [2, с. 11]. *«Тому ти інтуїтивно збігаєш униз. ...Ані душі живої, як на третій день творення»* [2, с. 87]. *«Ти поїхав униз, у ще глибші глибини, у саме пекло, фон Ф. І чи виберешся ти з нього коли-небудь?»* [2, с. 120]. Це переміщення героя із висоти сьомого поверху студентського гуртожитку до московського підземелля нагадує «Божественну комедію». Як і Данте, герой Андруховича прагне знайти істину та визначити своє місце у світі. Його переміщення у московському просторі слугує алегорією на пошук власної ідентичності та прагнення морального очищення.

Алюзії на «Божественну комедію» Данте дозволяють Юрію Андруховичу поглибити розкриття духовної кризи головного героя. Автор проводить паралелі між середньовічним уявленням про моральний порядок світу та реаліями сучасної пострадянської дійсності. Таким чином, він демонструє, що основні людські вади та прагнення до істини є вічними категоріями, незмінними незалежно від історичної епохи: *«Розумієш, стрийку, поети іноді справді мають потребу зійти під землю - з творчою метою скажімо. Деякі шукають своїх коханих. Орфей наприклад. Або Данте. Але тільки тимчасово. Аби потім видертися і задирдичити щось фантастично-щемке вишуканими терцинами»* [2, с. 133].

Перегукується з описом пекла у Данте зображення в романі Москви як простору хаосу та морального занепаду. Це порівняння підкреслює абсурдність

і глибоку моральну деградацію пострадянського суспільства. Москва в романі постає як лабіринт, наповнений персонажами, які уособлюють різні гріхи, що також сприймається як посилення на поему Данте. Бюрократична система втілена в образах чиновників, які придушують індивідуальність, перетворюючи людину на гвинтик бездушного механізму. Своєрідним символом виступає метрополітен, який теж є частиною підземного світу. Отто говорить, що він завжди приваблював його своєю «дикою апокаліптичністю». *«У таких вагонах я возив би грішників до пекла»* [2, с. 95]. Усе в ньому лякає й пригнічує людину: пропускні турнікети, ескалатори, потяги, бандитські імена станцій.

Роман Юрія Андруховича «Московіада» насичений символікою, яка допомагає автору розкривати глибокі культурні та соціальні теми. Москва постає як багатогранний символ, що втілює кілька ключових аспектів. По-перше, це імперський центр, що уособлює радянську імперію, її провідну політичну та культурну роль. По-друге, Москва являє собою як декоративний фасад, так і занепад. Це підкреслює контраст між зовнішнім блиском і внутрішнім моральним занепадом, характерним для пострадянської реальності. По-третє, Москва – це місто-лабіринт, де герой втрачає себе. Крім того, архітектура міста - старовинні будівлі, палаци, руїни, що знаходяться в занепаді уособлюють крах старого, того, що віджило.

Роман «Московіада» Юрія Андруховича багатий на інтертекстуальні відсилання до давньогрецьких міфів та легенд, які створюють багатшаровий зміст і надають тексту алегоричності. Відвідини головним героєм підземних просторів Москви нагадують подорож Орфея до царства мертвих, символізуючи пошук істини, протистояння смерті та боротьбу з відчаєм. Ця міфологічна паралель підсилює духовний вимір роману, розкриваючи внутрішню кризу героя та його прагнення до морального очищення.

Через тему самопізнання та боротьбу з долею в романі реалізується мотив Едіпа. Герой постійно розмірковує над своєю ідентичністю, прагнучи зрозуміти, ким він є насправді, і яку роль відіграє в суспільстві. Ці внутрішні пошуки нагадують Едіпа, який намагається уникнути фатуму, але врешті-решт виявляє,

що не може ухилитися від своєї долі. Так само Отто фон Ф. стикається з неможливістю втечі від власних внутрішніх конфліктів.

Мотив, пов'язаний з міфом про Ікара символізує прагнення до вищих ідеалів і невдачу через надмірні амбіції. Головний герой роману, подібно до Ікара, має намір вийти за межі буденності та досягти більшого, але його мрії та прагнення постійно стикаються з перешкодами і небезпекою падіння, а в кінцевому результаті призводять до розчарування.

Отто фон Ф. намагається протистояти системі та просвітити інших, попри особисті втрати та страждання. Його роль подібна до Прометея, який приносить вогонь людству, не очікуючи нагороди, а лише страждаючи за свої ідеали та прагнення змінити світ.

У романі Юрія Андруховича «Московіада» присутній мотив лабіринту та боротьби з чудовиськом, як і в міфі про Тесея та Мінотавра. Образ лабіринту є досить поширеним у літературі постмодернізму. Москва постає як лабіринт, де головний герой стикається з різними «монстрами» сучасного суспільства - такими, як корупція, моральний занепад та духовна порожнеча. Його боротьба є частиною шляху до самопізнання та пошуку істини. Як Тесей, що вступає у лабіринт, щоб перемогти Мінотавра, герой роману прагне боротися з темними силами. Лабіринтом Отто називає гуртожиток, у якому живуть люди багатьох національностей, а сам він символізує протиприродне існування в СРСР: *«...в цій заклятій дірі, літературному гуртожитку, вигаданому системою для виправдання й самозаспокоєння, в цьому семиповерховому лабіринті посеред жахної столиці, у загниваючому серці напівіснуючої імперії»* [2, с. 19]. У пошуках телефону, щоб подзвонити Кирилу, Отто фон Ф. потрапляє до підсобних приміщень пивбару на Фонвізіна, які також нагадують йому лабіринт: *«Виходячи з лабіринтів допоміжних приміщень...»* [2, с. 36]. Намагаючись дістатися до будинку Галі герой продумує різні шляхи й говорить, що у нього *«...ціле розгалуження варіантів. Цілий ліс варіантів. Лабіринт варіантів»* [2, с. 46]. Образ лабіринту постійно супроводжує героя протягом його одноденної подорожі. Також у вигляді лабіринту постає підземний світ Москви, у який Отто

потрапляє з магазину «Дитячий світ». Лабіринт – це символ безвиході, морального і духовного занепаду, від якого немає порятунку.

Деякі сцени роману нагадують фаустівські мотиви, у яких персонажі, зокрема, головний герой, укладають угоди або йдуть на компроміси, що кидають виклик їхнім моральним переконанням і внутрішньому спокою. Агент КДБ «Сашко» у московському підземеллі на якийсь час стає суддею і серед гріхів Отто фон Ф. нагадує про підписану ним згоду на співпрацю з КДБ: *«Ти підписав колись – і душу вбив!..»* [2, с. 110].

Зображення марних зусиль героя, які ніби приречені на повторення, перегукується з образом безкінечної та безплідної праці Сізіфа.

Відчутні у творі християнські мотиви страждання, спокути та воскресіння. У романі часто зустрічаються алюзії на християнські сюжети, де герой проходить через страждання з надією на духовне відродження. У розмові Отто фон Ф. з королем Олельком бачимо інтертекстуальне відсилання до Біблії, а саме до промови Ісуса під час таємної вечері, яку герой іронічно пародіює: *«Читайте поезію мою, їжте тіло моє, пийте кров мою. Надайте стипендію мені, скажімо, в німецьких марках...»* [2, с. 10]. Присутнє в «Московіаді» пряме цитування Біблії. Слова Свщенної книги звучать з вуст мандрівного дідка, який випадково опиняється поряд із героєм: *«І о ділах рук його віщує твердь»* [2, с. 34], *«Стукайте у двері, і відчинять вам. Бо хто стукає, тому відчиняють»* [2, с. 35]. Ці прийоми підкреслюють одну з причин духовних страждань персонажа, а саме відсутність віри та віддаленість від Бога.

Міфологічні мотиви в романі «Московіада» Ю. Андруховича формують багатогранний наратив, у якому особисті переживання героя тісно переплітаються з універсальними питаннями людського буття. Це збагачує твір смисловою глибиною, дозволяючи читачам проводити паралелі між стародавніми міфами та сучасними реаліями. Звернення до міфологічних сюжетів і образів сприяє створенню ширших культурних контекстів і додає тексту символічного виміру.

Увесь роман просякнутий іронією та пародійністю, що спостерігаємо в розповідях про Новокаїна, описах сцен у пивбарі, закусочній чи підземному кремлівському палаці. Ефект підсилюється через деталі, майстерний добір епітетів, порівнянь, синонімів і асоціативних рядів, які створюють насичений і водночас саркастичний тон оповіді. Наприклад: *«Спиш самовіддано, найчастіше до одинадцятої, поки узбек за стіною не увімкне на повний регулятор духмяну орієнтальну музику «адин палка два струна». Проклинаючи незлостиво нещасну нашу історію, дружбу народів і союзний договір 22-го року, усвідомлюєш: далі спати не можна. Тим більше що євреї за іншою стіною вже повернувся з крамниць, укотре накупивши, скажімо, колготок для своєї незліченної вітхозавітної родини з Біробіджана, для всіх колін її»* [2, с. 5].

Автор активно використовує пародію, перетворюючи відомі афоризми на дотепні та саркастичні вислови. Так, гуртожиток Літературного інституту стає метафорою СРСР - це *«дім, де розбиваються лоби»* [2, с. 17]. Москва зображується як *«місто тисячі та однієї катівні»* [2, с. 62], а друзів, що переживають похмілля, автор описує словами: *«Тепер усі вони страждають і караються, але не каються, а навпаки, жадають пива і видовищ»* [2, с. 25]. Сам Отто послуговується гаслом: *«Діти моїх друзів - це мої діти»* [2, с. 32]. Такий підхід додає тексту іронічності та розкриває абсурдність навколишньої дійсності.

Підсилити відповідну атмосферу автору дозволяють топоніми. Наприклад, перелік видозмінених назв московських провулків має загрозливий гротескний вигляд: Садово-Челобітьєвський, Кутузово-Тарханний, Ново-Палачовський, Дубіново-Зашибеєвський, Мало-Октябрьсько-Кладбіщенський [2, с. 62]. Юрій Андрухович свідомо уникає російської мови в назвах топонімів, подаючи їх українською транслітерацією. Це не лише підкреслює мовну самотність твору, але й додає іронічності та пародійності, які допомагають викрити абсурдність і потворність зображеного життя. Такий підхід створює карнавальну атмосферу, водночас маскуючи щирість і пафос авторської позиції. Наприклад, іронічно-пародійне осмислення стосунків поета і влади, відображене в його промові в

пивбарі або в діалозі Отто з королем Омельком: *«Чи варті чогось королі без поетів? Чи не існують королі волею Божою тільки тому і тільки для того, аби утримувати волею Божою поетів?»* [2, с. 11]. У цьому ж діалозі Ю. Андрухович майстерно застосовує парадокс: *«...ніщо в цьому світі не є таким зайвим, безглуздим і кумедним, як добра поезія, але водночас і ніщо в цьому світі не є таким необхідним, значущим і доконечним, як вона ж...»* [2, с. 11].

Спостерігаємо в романі ремінісценції з українського фольклору: *«Наші славні пращури інтенсивно зривали із себе й своїх нащадків чорнії брови, карії очі, ніженьки білії, вустонька медовії й тому подібне націоналістичне причандалля»* [2, 42], творів Тараса Шевченка: *«Сидять, курять, п'ють пиво, до речі, з кухлів, мають для різноманітності й почату пляшку білої. Сім'я обіда коло хати»* [2, с. 35], *«Шумлять платани у гуснучих сутінках, блимають свічки, дзвонять монастирі, співають ідучи дівчата»* [2, с. 11]. У сцені розмови в клітці з агентом КДБ «Сашком» герой цитує фразу з «Лісової пісні» Л. Українки: *«...я в серці маю те, що не вмирає!...»* [2, с. 111]. Ці цитати акцентують увагу на культурній спадщині та національній ідентичності українського народу, які є ключовими темами роману «Московіада». Вони розкривають глибокий зв'язок між особистими переживаннями героїв та історичним контекстом України. Звернення до творчості Т. Шевченка, Л. Українки не лише підкреслює повагу Андруховича до національних класиків, а й слугує засобом критичного осмислення як минулого, так і сучасності, додаючи твору глибини та багатогранності.

Зустрічаємо в «Московіаді» іронічне цитування з популярної у 90-ті роки пісні у виконанні П. Зіброва на слова Ю. Рибчинського: *«Мертві бджоли не гудуть. А я ще хочу гудіти...»* [2, с. 95]. Цю фразу Отто спрямовує до уявних співбесідників, коли потрапляє в московське підземелля і не може знайти виходу. Його слова свідчать про те, що він готовий боротися за життя й не втрачає надію.

У «Московіаді» герой цитує власні поезії: *«Згадується з Андруховича: «Я щодня тут їжджу попри в'язницю. Мене вчать любити всю цю країну»* [2, с. 46]. *«Однак свобода виглядає ілюзорно, як вдало відзначив в одному зі своїх віршів*

Андрухович!..» [2, с. 109]. Коли автор цитує власний текст, це створює враження діалогу із самим собою. Автоцитати акцентують увагу на ключових аспектах його світогляду, інтегруючи твір у загальний контекст творчості письменника. Свідоме використання автоцитат активує культурні асоціації, формує інтертекстуальний простір і слугує інструментом інтелектуальної гри з читачем. Однією з особливостей постмодерного твору є інтеграція в роман циклу віршів. Зокрема, обіцянка Отто фон Ф. писати Галі листи з України є авторемінісценцією до поетичного циклу Ю. Андруховича «Листи в Україну». Такий прийом створює яскраву текстуальну паралель, що викликає асоціації з віршами Йозефа Кнехта з роману «Гра в бісер» Г. Гессе та поезією Юрія Живаго з роману Б. Пастернака.

Твір насичений згадками та цитацією із класики світової літератури. Отто в розповіді про себе називає прізвища письменників, творчістю яких захоплювався, називає їх «авторитетами», «символами віри»: Р. М. Рільке, Г. Гессе, Г. Г. Маркес, Х. Л. Борхес – усі ці письменники або модерністи, або постмодерністи, тобто близькі за стилістикою автору. Розповідаючи, з притаманною йому іронією, про вірш Кості Сероштанова, написаний з образи на дівчат, які покарали його за підглядання, Андрухович використовує алюзію на назву твору «У пошуках утраченого часу» Марселя Пруста: *«Вірш-спогад, повернення втраченого часу»* [2, с. 15]. А описуючи спів, який чує в душовій гуртожитка, посилається на вірш Г. Лорки: *«...це навіть не пісня, а якесь несамовите розкошування голосу, цього найдосконалішого з музичних інструментів (гарно сказано, фон Ф., але це Лорка)»* [2, с. 15]. Дорогою до коханої Галі герой дає характеристику своєму стану, посилаючись на вірш А. Рембо: *«Нагадуєш тепер одну з поезій Рембо. Тільки ти не п'яний корабель. Корабель – це занадто красиво для тебе»* [2, с. 47]. Алюзією на слова шекспірівського Гамлета є відповідь на слова кадебіста «Сашка» про те, що у героя немає вибору, він буде з'їдений щурами: *«Пограйте-но краще на моїй флейті!»* [2, с. 107]. Хоча у Андруховича ця фраза набуває подвійного значення, все ж вона свідчить про те, що Отто навіть у такій страшній ситуації зберігає

власну гідність. Також ремінісценцією з «Гамлета» є цитата «Слова, слова, слова...» [2, с. 111], яка в романі набуває значення невмирущості творчості: *«Щури безсилі – прогризти діри у моїх словах, - ...- хтось колись почує»* [2, с. 111]. У постмодерністських творах цитати збагачують новий текст значеннями, запозиченими з першоджерела і надають йому додаткової глибини.

У романі «Московіада» інтертекстуальність проявляється у формах пародії та стилізації. Абсурдною є сцена, де під час діалогу Отто фон Ф. із кадебістом «Сашком» звучить драматична музика, стилізована під класичну трагедію [2, с. 109 - 111]. Ця музика супроводжує весь діалог героїв, стаючи тлом, на фоні якого розігрується трагедія життя як окремої людини, так і цілої країни.

У вигаданих діалогах з королем Олельком Юрій Андрухович майстерно переплітає різноманітні стилі: високий бароково-книжний, давньоукраїнський євангельський, науковий, розмовно-сленговий. Використання сленгу й вульгаризмів надає тексту реалістичності й автентичності, створює контраст між високим і низьким стилями, що посилює іронічний ефект: *«І це до дуни, Ваша Милосте, на це божевільні існують або депутати в парламенті»* [2, с. 10]. Жаргонна й нецензурна мова додає роману ігрової тональності, відтворює естетику карнавальної культури, мовного епатажу та сміхової традиції: *«...лажовий пейзаж із тими самими тополями...»* [2, с. 6], *«...нагода для гуртожитського населення повимахуватись...»* [2, с. 12], *«От ви з мене лахаєте, глузуєте...»* [2, с. 95]. Це підкреслює експресивність і постмодерністський характер тексту, надаючи йому особливої динаміки та емоційної насиченості.

У романі Юрій Андрухович майстерно змішує реальність і фантастику, створюючи мозаїчний світ, де буденне тісно переплітається з карнавально-екзотичним. Явне й уявне постійно перетікають одне в одне: наприклад, смерть десантника Руслана чи навіть самого Отто залишається двозначною.

Такі епізоди, як інтерпретація розмови в'єтнамців у автобусі чи вечерея з королем Олельком, підсилюють цю межову амбівалентність. У сцені вечереї поєднуються елементи абсурду й екзотики: слуги малайці й ефіопи поряд зі старцем-бандуристом створюють образи, сповнені гротеску й алегоричності.

Такий підхід підкреслює карнавальну природу твору. Іронійно-пародійне потрактування дрібної побутової проблеми стає алегорією руйнації імперії, яка приречена на загибель: *«Останнім часом на пиво слід ходити з власними слоїками. Це нагадує ризиковані для життя виправи по воду захисників обложеного середньовічного замку. Яюсь так сталося, що в імперії раптом забракло кухлів. Може, всі кухлі завезли у Кремль на випадок громадянської війни? І коли повсталі маси підуть на приступ кремлівських мурів, члени політбюро жбурлятимуть у них кухлями, повними нечистот і гівна. Може, саме в цих кухлях, а точніше, в тому, що їх нема, і виявляється повна нежиттєздатність мамі-імперії»* [2, с. 28].

У «Московіаді» Юрій Андрухович розглядає навіть найменші деталі сучасності через глобальну призму культурно-історичного контексту. Наприклад, пивбар на Фонвізіна для оповідача стає *«колосальним відстійником перед брамою пекла»* [2, с. 29], щоб потрапити до нього треба сплатити «рубель» як мито для Вельзевула, пророчиця Джуна - *«уламок месопотамських імперій, закинутий Космічним провидінням в імперію совдепівську»* [2, с. 63]. *«Убивства у горілчаних чергах стали чимось настільки ж звичним, як - учасники взяття Берліна не дадуть збрехати - фронтова смерть від ворожої кулі. Горілка зробилася абсолютном, священною метою, небесною валютою, чашею Грааля, алмазами Голконди, золотом світу»* [2, с. 20]. За допомогою цих художніх прийомів Андрухович не лише посилює іронічно-ігрову атмосферу роману, але й підкреслює хаос радянської дійсності, а також шаблонність мислення. Ці образи та порівняння відображають абсурдність і несуттєвість радянської реальності, одночасно висміюючи й демонструючи її вплив на свідомість персонажів. Цікаво, що в деяких моментах автор через героя виявляє певну схильність до цих шаблонів, що додає глибини та критичності його оповіді.

Юрій Андрухович активно застосовує постмодерністський прийом карнавалу, наприклад описуючи стан природи, який яскраво відображає духовний стан персонажа: *«...бредете під холодним травневим дощем, обліплені порожніми слоїками, а повз вас пропливають калюжами автомобілі й*

тролейбуси... Це не травень, це якась вічна осінь. Настав той гіркий час, коли все навколо ламається і ніщо ні до чого не пасує. Тільки сутулі постаті кількох хронічних алкоголіків під намертво зачиненим з невідомого приводу сороковим гастрономом символізують якусь теоретичну можливість відродження і кращого майбутнього» [2, с. 28].

Вигляд карнавалу має в романі зображення натовпу відвідувачів бару на Фонвізіна [2, с. 33]. Постать вахтера у підземеллі Москви є пародією на святого старця, що втілює релігійну свідомість. Одним із ключових карнавальних прийомів у прозі Андруховича є профанація - висміювання, порушення табу та пародіювання «священних» цінностей. Спостерігаємо це у сцені, де пивбар на Фонвізіна описується як храм із священнослужителями, що є пародією на обряд церковного причастя: *«Риба – це перепустка до пивного причастя» [2, с. 29], «Може там сидить якийсь пивний архієпископ і по чайній ложечці причащає всіх спраглих?» [2, с. 29]. Отто фон Ф. згадує: «...тут неподалік є церква «Нечаянная Радость». Назва ніби в борделю».* [2, с. 34]. Блюзнірство також проявляється у вихвалянні героями власних гріхів.

Ключовим аспектом карнавальної літератури є мотив перевдягання, прагнення гармонізувати зовнішнє «я» із внутрішнім. У романі «Московіада» цей прийом проявляється через вибір головним героєм маски, яка дозволяє йому взяти участь у симпозіумі мерців: *«Серед безлічі масок - карнавальних, дитячих, персонажних, ритуальних, що ними повнилася шафа, - ти спершу розгубився. Що одягнути, чорт забирай? ... З-поміж великої безлічі масок ти вибрав стару, мов цирк, космополітичну й чимось безлику маску рудого блазня» [2, с. 134].*

У карнавальному світогляді важливу роль відіграє логіка «зворотності» та постійного переміщення між верхом і низом. Цей підхід проявляється у романі там, де карнавальна фантасмагорія перевертає все з ніг на голову. У творі коридори влади спускаються в підземелля, перетворюються на манекени й стають частиною яскравого маскараду, у якому діють дивні персонажі: *«...всілякі діди-морози, пірати, індіанці, опричники, мухомори, розбійники, алкоголіки та інші казкові створіння» [2, с. 138].*

Однією з домінантних рис постмодерністського твору є гра. Усталені моральні, етичні цінності трансформуються в ігровий контекст. Згідно з думкою критиків, постмодернізм можна розглядати як культуру універсальної гри, у рамках якої співіснують усі культурні здобутки й цінності, створені людською цивілізацією. Гра постає як спосіб взаємодії з реальністю, засіб комунікації та форма існування. Вона заперечує стабільність моделей світобудови та однозначність у розв'язанні питань, що постають перед людиною. У ході розвитку сюжету автор використовує прийом гри з читачем, героями, що є однією з характерних рис авторського стилю Юрія Андруховича. У романі «Московіада» ця гра проявляється, зокрема, у переліку титулів Олелька Другого, які нерідко мають абсурдно-комічний характер [2, с. 9]. Як зазначає дослідник Т. Гребенюк, гра в творчості Андруховича простежується в ключових аспектах його поетики: інтертекстуальності, іронії, карнавалізації, колажній техніці, а також у структурі твору [17, с. 58]. У кульмінації гра досягає свого піку. Картина симпозіуму для покійників нагадує карнавальну виставу масок, своєрідну Вальпургієву ніч. Перед читачем постає алюзія на таємничу сатанинську сутність радянської системи світового устрою.

У властивому постмодернізму стилі автор вступає в діалог із читачем, обговорюючи сюжетні й композиційні ходи та пропонуючи альтернативні варіанти розвитку подій. Наприклад, сцена спуску в ліфті через охоронні пости до підземного кремлівського палацу або різні варіанти фіналу. Усе це підкреслює погляд на світ як на гру чи театр, а також заперечує визначеність і однозначність будь-яких подій.

Дослідивши риси постмодернізму в романі Ю. Андруховича «Московіада», ми виявили, що домінантними серед них є інтертекстуальність, алюзії, ремінісценції, гра з читачем, іронія, пародія. Отже, «Московіада» є яскравим прикладом постмодерністського осмислення світу та людини, де реальність стає умовною і піддається постійному переосмисленню, а пошук істини - процесом, що завжди залишається відкритим і незавершеним.

Висновки до 2 розділу

Постмодерністське бачення світу є відносним, де значення постійно змінюються в залежності від контексту та сприйняття. Роман Ю. Андруховича «Московіада» демонструє іронічне ставлення до традиційних літературних форм, перетворюючи їх у деконструйовані образи, що ставлять під сумнів наративи і моральні орієнтири попередніх епох.

Головний герой, Отто фон Ф., переживає кризу ідентичності в умовах глобалізації та соціальної дезорієнтації. Його пошуки себе, роздуми про власну роль у світі, взаємодія з різними соціальними і культурними пластами підкреслюють внутрішній конфлікт між індивідуальними прагненнями та зовнішнім недосконалим світом. Роман відображає складність пошуку істини в постмодерністській дійсності, де моральні орієнтири стають відносними, а герої стикаються з абсурдною реальністю. Це також підкреслюється через символічні образи. Москва постає як лабіринт, в якому кожен шукає своє місце, але знаходить тільки безвихідь.

Роман Ю. Андруховича наповнений інтертекстуальними посиланнями на твори української та світової літератури, міфології та музики. Це підкреслює його зв'язок із загальноєвропейською культурною спадщиною. У творі висвітлено теми ідентичності, культури та історії через призму міфологічних і легендарних мотивів. Міфологічні мотиви та культурні алюзії додають символічної глибини роману. Використання іронії, пародії, інтертекстуальності, деконструкції жанрів і стилів створює багатошаровий текст, що відображає складність та багатогранність дійсності.

Отже, «Московіада» є яскравим прикладом постмодерністського літературного твору, домінантними рисами якого є інтертекстуальність, іронія, релятивізм, фрагментація реальності, а також постійне переосмислення традиційних літературних форм та суспільних норм.

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ З ВИВЧЕННЯ ПОСТМОДЕРНИХ ТВОРІВ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ (на прикладі роману «Московіада» Ю. Андруховича)

3.1. Специфіка вивчення постмодерної прози на уроках української літератури в школі.

Важливим джерелом ідейного та естетичного становлення молоді є художня література. Оцінити її духовне та моральне значення без розуміння важливості проблем, які піднімає українська література, неможливо. Виявлення у кожному творі ключових аспектів, що можуть зацікавити сучасного учня є одним із головних завдань уроків літератури. Це допомагає не лише краще зрозуміти минуле, але й осмислити сучасність, дозволяє визначити актуальні для нашого часу теми та проблеми.

У середній школі учні знайомляться з творами різних родів, жанрів та їхніми різновидами. Відповідно до способу відображення життя і структури організації словесного матеріалу, художні твори поділяються на епічні, ліричні та драматичні. Вони мають свої особливості, які потрібно враховувати в процесі аналізу, адже методичні прийоми диктуються природою художнього твору. А тому, наприклад, окремі форми роботи, які успішно практикуються під час вивчення, скажімо, драматичних творів, не можна сліпо переносити на вивчення епічних чи ліричних [47].

Літературні роди зустрічаються у чистому вигляді не завжди. Тому, крім загальних критеріїв аналізу творів певного роду, виду чи жанру, необхідно враховувати їхню унікальність як мистецьких явищ. Визначаючи приналежність твору до конкретного літературного роду чи жанру, учитель повинен аналізувати його з урахуванням цих особливостей.

Сприйняття художнього твору залежить від естетичного досвіду читача. Коли він стикається з новими формами, жанрами чи специфічними засобами художнього зображення, то може оцінювати їх за звичними шаблонами.

Завдання вчителя літератури полягає у формуванні в учнів здатності аналізувати твір з урахуванням його унікальних особливостей, розуміти жанрове різноманіття та художню неповторність літературних творів. Це є одним із ключових аспектів навчального процесу. Врахування жанрової природи художнього твору - неодмінна умова аналізу в єдності змісту і форми [47].

Жанрова природа твору суттєво впливає на вибір учителем методичної моделі уроку. Робота з епічним твором має охоплювати два аспекти: детальний аналіз окремих фрагментів та узагальнення ідейно-художнього значення твору в цілому. Ефективними методами роботи є складання плану, різні типи переказів, усне малювання, створення кіносценаріїв, інсценізації. Ці прийоми дозволяють зберегти сюжетність як ключову рису епосу і зробити її основою методики викладання. Читаючи епічні твори, учень поринає у їх світи, де віртуально випробовує себе, зустрічається з людьми, переноситься в інші історичні епохи та переживає ситуації вибору. Спостерігаючи за чужими історіями, він отримує досвід, який допомагає підготуватися до подолання власних життєвих викликів.

Епічні твори, вивчення яких передбачене програмою з української літератури для середньої школи різноманітні (казка, оповідання, байка, поема, новела, повість, памфлет, роман та інші жанри). З кожним роком в учнів розширюється уявлення про їхні жанрові різновиди. Твір, який ми розглядаємо в роботі - роман Юрія Андруховича «Московіада». Жанр роману найбільш поширений у XVIII-XX ст. Це місткий за обсягом, складний за будовою епічний твір, у якому широко охоплені життєві події, глибоко, розкривається історія формування характерів багатьох персонажів. Головними структурними елементами є розповідь та створений нею уявний світ у просторі і часі, населений персонажами, наповнений подіями, укладеними в сюжет. Роману властива пряма мова персонажів (у вигляді діалогів, монологів) [35].

Учням потрібно знати, що основою епічного твору є сюжет, який становить собою послідовний ланцюг подій, умотивований ідейним задумом письменника. Важлива роль в епічному творі належить і позасюжетним елементам – портретам, пейзажам, описам обстановки, публіцистичним,

ліричним відступам тощо [12].

Для кожного класу характерні свої особливості аналізу епічних творів, які зумовлюються рівнем літературної підготовки учнів. Своєрідність епічного твору осмислюється учнями поступово. На перших етапах їх літературної освіти основна увага переважно зосереджується на розвитку сюжету, вчинків персонажів. Простежуючи розвиток дії у часі і просторі, учні вчаться давати оцінку життєвим явищам, розглядати їх у взаємозв'язку з конкретно-історичною епохою. Аналіз логічно завершених частин, розділів, епізодів епічного твору – це одночасно і ключ до розуміння образів-персонажів, оскільки характери героїв твору безпосередньо виявляються в дії [13].

Достатнє розуміння сюжету роману не гарантує повного його сприйняття. Важливою умовою глибокого усвідомлення є здатність виходити за межі сюжетної основи, вміння розпізнавати авторський підтекст. Це особливо стосується постмодерністських творів, де часто саме у підтексті приховані основні ідеї, що вимагають від читача гнучкості мислення та здатності до інтерпретацій.

Учням, як правило, неважко збагнути загальну сюжетну канву епічного твору. Але далеко не завжди вони можуть зрозуміти логіку поведінки персонажів, усвідомити взаємозв'язок сюжету з позасюжетними елементами (пейзажами, ліричними відступами, внутрішніми монологам тощо), простежити, як виражається ідея, якою пройнятий твір. Вивчення роману повинно будуватися так, щоб учні зрозуміли тісний взаємозв'язок усіх його компонентів, які в сукупності створюють цілісну картину людського життя. Тому важливо вчити їх зіставляти епізоди твору, бачити логічну доцільність у загальній композиційній побудові, простежувати поступове відтворення людських характерів. Перед внутрішнім зором учнів повинні постати яскраві художні картини – рухома кінострічка змальованих письменником образів, явищ життя [20].

У шкільному курсі української літератури вивчається багато великих за обсягом епічних творів, тому вчителю слід ретельно продумати, які саме частини

твору потребують детального аналізу, а які епізоди доцільно прочитати, щоб посилити емоційне сприйняття учнів. Робота над композицією епічного твору ведеться в усіх класах, але коли йдеться про постмодерністські твори, традиційні уявлення про композицію можуть не спрацювати. Тому важливо акцентувати увагу учнів на специфічних рисах постмодерністської літератури, зокрема на нестандартних структурах, іронії, грі з жанрами та стилями, а також на тому, як ці особливості впливають на сприйняття тексту. Авторська позиція в епічних творах може бути виражена або безпосередньо, або приховано. Письменник може звертатися до читача через оповідача чи літературного героя, переконуючи його в чомусь. Проте в постмодерністських творах автор часто залишає право читачеві самостійно інтерпретувати та трактувати те, що він пише, тобто структура твору залишається відкритою для різних тлумачень.

Учні часто стикаються в творах із авторською позицією, яка збігається з позицією оповідача або відрізняється від неї. Іноді позиція наратора збігається з авторською лише частково. Трапляється, що учні помилково ототожнюють оповідача з самим письменником. Важливо навчити дітей робити висновки про авторську позицію на основі загального звучання твору. Вони повинні чітко розуміти, як автор ставиться до зображуваних подій, персонажів та які моральні чи ідейні уроки доносить через свій твір. Крім того, учням варто пояснити, що постмодерністські романи дещо змінили в канонах епосу. Наприклад, зростає відсторонене тлумачення подій, центр уваги переноситься на розкриття внутрішнього світу оповідача, нерозривно з'єданого з персонажем, спостерігається зміщення часопросторових площин, деформується сюжет. Як зазначав представник літератури абсурду С. Беккет, «література дедалі більше стає антилітературою, позбавленою оповіді».

Отже, методика вивчення постмодерністського роману в школі вимагає:

- 1) чіткого розрізнення понять «рід» та «жанр»;
- 2) надання пояснення терміну «роман» з урахуванням його специфіки для вивчення в школі, щоб учні могли правильно орієнтуватися в жанрових ознаках і структурі цього великого літературного твору;

3) знання особливостей аналізу постмодерністських творів, оскільки вони вимагають від учнів уміння працювати з відкритою і багатозначною композицією, інтертекстуальністю, іронією та ін.

Як уже зазначалося, у процесі вивчення твору важливо знаходити аспекти, які торкаються інтересів кожного учня. Старшокласники зацікавлені в дослідженні унікального стилю письменника, оскільки прагнуть стати яскравими індивідуальностями. Їх втомлює однотипність, і вони здатні робити цікаві співдоповіді та виступати в ролі вчителя. У їхньому погляді на себе та твір мистецтва переважає суб'єктивна позиція, тому важливо конкретизувати абстрактні поняття, переводячи їх у конкретні художні явища. Особливо захоплюючим для учнів є дослідження внутрішнього життя, мотивів вчинків персонажів під час аналізу тексту. Урок літератури поєднує твір із читачем, який його сприймає. Максимальне наближення до тексту досягається за допомогою створення в класі атмосфери, яка емоційно відповідає твору. Під час аналізу на уроці повинно звучати як слово письменника, так і голос учня, учителя й науковця. Урок має включати час для мовчазної роботи душі, що дозволяє учням поглибити роздуми та відчувати текст на рівні емоцій.

Учитель повинен керуватися дидактичними принципами аналізу художнього твору - враховувати особливості сприймання учнями літератури, пізнавальні можливості дітей, характер їх літературного розвитку, наявність необхідних умінь і навичок, а також ті дидактичні завдання, які потрібно розв'язати на уроці. У старших класах література вивчається у зв'язку з літературним процесом. Тому необхідно показати місце літературного твору в контексті творчості письменника, історії літератури, розглянути його під кутом зору традицій і новаторства, щоб учні зрозуміли закономірності розвитку літературних явищ, основні принципи, тенденції естетичного освоєння дійсності, які характерні для письменників певної епохи [12].

Постмодернізм охоплює не тільки мистецтво, а й інші сфери - філософію, науку, політику, економіку, моду, претендуючи на вираження загальної теоретичної «побудови» сучасної культури. Ми говоримо не лише про

«постмодерністську творчість», а й про «постмодерністську свідомість», «постмодерністський менталітет», «постмодерністський умонастрій». Постмодерністська творчість характеризується естетичним плюралізмом на всіх рівнях: сюжетному, композиційному, образному, хронопному та ін. Вона передбачає відсутність оцінок, прочитання тексту в культурологічному контексті, а також співтворчість читача й письменника. Важливими рисами є міфологізм мислення, поєднання історичних і позачасових категорій, діалогізм і іронія. Під час уроків української літератури важливо підкреслити, що український літературний постмодернізм часто недооцінюють, вважаючи його явищем нав'язаним, не самодостатнім, швидкоплинним, авангардно-епатажним і, отже, неповноцінним. Однак, варто зазначити, що постмодернізм в Україні має свої особливості і заслуговує на глибший аналіз. Крім того, учитель має звернути увагу на різницю між західним і східноєвропейським постмодернізмом.

Як відомо, постмодернізм – результат не лише тотальних технологій, а й тотальних ідеологій. Західний постмодернізм – продукт передусім постіндустріального, споживацького суспільства, орієнтований на масового читача, хоча в кращих своїх зразках поліфункціональний, багаторівневий. Східноєвропейський постмодернізм, зокрема, й український, - передусім посттоталітарне, постколоніальне мистецтво [46].

Ще одне важливе питання, яке слід з'ясувати з учнями: як тлумачити постмодернізм. Як зазначає дослідник Л. Лавринович, постмодернізм – стан культури, епоха в розвитку цивілізації, що визначається як ситуація епістемологічної та онтологічної кризи, коли втрачено довіру до автентичності всіх культурних концепцій чи стилістичних манер художнього письма, це епоха перевідкриття суб'єктивного світу людини, який був утрачений у всеоб'єктивуючих теоріях «Я» епохи модерну. Панівний вияв постмодерністської епохи – метод постмодернізму, одна з головних прикмет якого в літературі та мистецтві - феномен втрати авторитету автора й розмивання поняття суб'єкта нарації [34, с. 39].

Фрагментарність та хаотичність у текстах постмодерністської літератури

відображає світоглядну позицію авторів, які фіксують кризу колишніх непорушних принципів, норм, авторитетів, культів та канонів. Вони відтворюють відчуття розірваності світу та відчуженості людини в ньому. Ці твори часто порушують традиційні уявлення про порядок, що сприяє розумінню світу як хаотичного та дестабілізованого.

Художній твір відкриває широкі можливості для нових інтерпретацій. Щоб глибше осягнути сутність постмодерністського твору, доцільно використовувати інтерактивні методи навчання, «сократівські питання», які допоможуть учню зрозуміти авторську позицію та сформувану власну точку зору. Доречною на уроці вивчення постмодерністського твору буде дискусія. Літературна дискусія є найскладнішою формою діалогічного мовлення учнів, оскільки вона вимагає, щоб кожен учасник самостійно ухвалив рішення. Основою можуть бути як розбіжності у поглядах письменника та критикою, так і інші інтерпретації художнього. Метою дискусії не є досягнення спільної думки; її результатом має стати глибоке усвідомлення кожним учасником правильності власного вибору. Людина формується та зростає в процесі діалогу з іншими. Вихованню освіченої, гуманістично орієнтованої особистості сприяє глибоке вивчення української літератури. Учитель представляє різноманіття наукових інтерпретацій та аналіз художнього тексту, одночасно висловлюючи й обґрунтовуючи власні погляди.

На уроці вчитель окреслює методологічні підходи до аналізу постмодерністського роману. Обрати один конкретний підхід, як-от «слідом за автором», проблемно-тематичний чи пообразний, для аналізу твору цього напрямку надзвичайно складно. Це пояснюється специфічністю постмодернізму, яка ускладнює застосування традиційних методів.

Завдання школи навчити всебічно, різнопланово підходити до аналізу творів мистецтва. Лише на цій основі може бути забезпечене глибоке розуміння учнями специфіки літератури, майстерності мистецького зображення, ефективність впливу художнього слова на формування всебічно розвиненої особистості. Будь-яка одноманітність шкідлива не лише тим, що вона приглушує інтерес до навчання, а й тим, що породжує й утверджує шаблонні стереотипні

оцінки літературних явищ [13].

Важливо звернути увагу учнів на ключові риси постмодернізму, зокрібна: іронію, інтертекстуальність, «цитатне мислення», пастиш, колаж і принцип гри. Однією з основних цілей сучасного мистецтва є подолання дистанції між глядачем, публікою та художнім твором. У цьому контексті спостерігається прагнення залучити спостерігача до активної участі в грі, перетворивши його на учасника художнього процесу. Ця особливість постмодерністської літератури може стати важливим чинником зацікавлення сучасного учня.

В сучасній українській прозі спостерігається характерна для постмодернізму криза особистісного. Вона руйнує класичний образ героя як окремої індивідуальності, замінюючи його більш відкритими та нечіткими персонажами. Функція персонажа в літературі, яка завжди була важливою для розкриття задуму автора, у сучасних творах зазнає істотних змін. У постмодернізмі персонаж часто перестає бути лише носієм глибокої психології чи ідеологічного послання і стає частиною гри, текстової конструкції. В деяких творах, зокрема, в романах Ю. Андруховича, персонажі функціонують як елементи цієї гри, стаючи предметом маніпуляцій і доповнюючи калейдоскопічний світ, характерний для постмодерного роману. Вони не тільки виконують традиційні ролі, а й відображають хаос об'єктивної реальності, вносячи елементи абсурду, іронії та деконструкції. Така трансформація персонажа в тексті підкреслює загальний дух постмодернізму, де значення і структура постійно деконструються та переосмислюються.

У постмодернізмі домінує всеохопна іронія, яка проявляється через осміяння та глузування з усіх аспектів культурного і соціального життя. Постмодерністські художні твори часто демонструють свідому установку на іронічне співставлення різноманітних жанрів, стилів і художніх течій. Однією з характерних рис постмодернізму є висміювання й деконструкція попередніх форм естетичного досвіду, таких як реалізм, модернізм і масова культура.

Важливим засобом постмодернізму є цитування, що стало основою так званого «цитатного мислення».

Із постмодерністським цитатним мисленням пов'язане й таке поняття, як, інтертекстуальність. Французька дослідниця Юлія Кристева, що вводить цей термін у літературознавчий обіг, зазначала: «Будь-який текст будується як мозаїка цитат, будь-який текст є продуктом всотування і трансформації якогось іншого тексту». Французький семіотик Ролан Барт писав: «Кожен текст є інтертекстом; інші тексти, присутні в ньому на різних рівнях у більш або менш впізнаваних формах: тексти попередньої культури і тексти сучасної культури. Кожен текст є новою тканиною, зітканою зі старих цитат» [47]. Інтертекст у мистецтві постмодернізму є основним способом побудови тексту і полягає в тому, що текст будується з цитат інших текстів.

Однією з важливих ознак постмодернізму є гіпертекст. Це текст, організований як система або ієрархія взаємопов'язаних текстів, що одночасно утворює єдність і множинність. Гіпертекст у цьому контексті є не лише літературною формою, а й інтерактивним засобом занурення у багатовимірний текстовий простір.

Доцільно під час уроків познайомити учнів з характерною рисою постмодерністської літератури - пастишем (суміш). Пастиш як літературний прийом являє собою своєрідну варіацію пародії, й виконує інші функції. Оскільки в добу постмодернізму відсутній серйозний об'єкт для осміяння, пастиш перетворюється на інструмент гри зі стилями та формами без сатиричного навантаження. Пастиш також можна розглядати як форму самопародіювання, коли автор навмисно обіграє власні стилістичні прийоми чи літературні традиції, створюючи ефект іронії або багатозначності [46].

Необхідно наголосити на фрагментарності постмодерністського мистецтва, що зумовлює його характерну особливість - колажність. Особливістю колажу у постмодерністському творі є те, що фрагменти залишаються незмінними, не зливаючись в єдине ціле, і кожен зберігає свою самостійність та відокремленість.

Під час уроків доцільно зосередитися на таких рисах, як невизначеність, деканонізація, карнавалізація, театральність, гібридність жанрів, співтворчість

читача, насиченість тексту культурними реаліями, а також явище «розчинення характеру» - повна деструкція персонажа як психологічно та соціально зумовленого образу. У постмодернізмі література сприймається як «перша реальність», яка не просто відображає дійсність, а створює нову, часто множинну реальність, незалежну від об'єктивного світу. Серед найпоширеніших образів-метафор - кентавр, карнавал, лабіринт, бібліотека, божевільня [11].

Література та мистецтво розвивають культуру почуттів і переживань, які складають основу гармонійної та здорової поведінки людини. Формування культури почуттів є поступовим процесом. Це результат взаємодії інтелектуальних і емоційних компонентів, які разом впливають на становлення особистості. За спостереженнями науковців, в умовах науково-технічного прогресу спостерігається зниження емоційної чутливості. Подолати цю проблему можливо через залучення дітей до культурної спадщини, ознайомлення з вітчизняними та світовими мистецькими досягненнями, а також через вивчення новітніх тенденцій, що виникли в літературі. З огляду на це, вивчення творчості Юрія Андруховича як одного з яскравих представників українського постмодернізму є надзвичайно актуальним і доцільним.

3.2. Методичні поради щодо вивчення стильових особливостей роману Ю. Андруховича на уроках позакласного читання

Аналізуючи сучасні програми з української літератури, можна констатувати, що на вивчення літератури XX - початку XXI століття, а також творів постмодернізму, відведено обмежену кількість годин. Згідно з навчальною програмою для загальноосвітніх навчальних закладів, розробленою авторським колективом під керівництвом Р. В. Мовчан, у 11 класі (рівень стандарту) на вивчення сучасної літератури заплановано лише 5 годин, протягом яких учні можуть ознайомитися з творами сучасних поетів і письменників на вибір. Серед запропонованих текстів - ліричні твори Ю. Андруховича та есе «Shevchenko is OK».

Враховуючи це, доцільно спланувати урок позакласного читання за романом Ю. Андруховича «Московіада», який є яскравим прикладом постмодернізму і включений до списку для додаткового читання.

Урок - головна форма, за допомогою якої організовано навчально-виховний процес у школі. На уроках української літератури відбувається засвоєння учнями системи літературних знань і компетентностей, розвиток творчих здібностей та формування якостей свідомого читача. Кожен урок сприяє реалізації загальної мети літературної освіти, спрямованої на формування особистості, здатної до критичного мислення та естетичного сприйняття. Ефективна організація та проведення уроків є запорукою успішної літературної освіти молоді [13].

Сучасний урок літератури організовують з урахуванням актуальних вимог шкільної освіти та спрямовують на виконання виховних завдань. Ефективність уроку забезпечується врахуванням особливостей художнього відображення дійсності в літературних творах та специфіки сприйняття мистецтва людиною. Під час занять важливо не лише надавати нову інформацію, а й викликати в учнів емоційний відгук, спонукати їх до роздумів про сенс життя. Крім того, урок літератури обов'язково має включати виховний компонент, спрямований на формування морально-етичних цінностей. Літературні твори несуть особливу художню інформацію. У них багатогранність людського життя передається не прямо, а через індивідуальні, конкретно-чуттєві образи. Автор не може бути лише пасивним фіксатором подій, явищ і фактів. Він узагальнює дійсність, спираючись на власні переконання та естетичні погляди, підтверджуючи або заперечуючи її. Тому літературні твори мають постати перед учнями в усій своїй унікальності, у єдності змісту і форми.

Уроки літератури мають сприяти глибокому емоційному сприйняттю, гармонійному поєднанню думки та почуттів. Їх слід організовувати з урахуванням особливостей художнього мислення та жанрових характеристик твору. Учитель повинен аналізувати літературні твори так, щоб у свідомості учнів оживали яскраві образи життя, відтворені автором. Для розвитку

читацьких інтересів школярів у кожному класі проводять уроки позакласного читання [48]. Такі уроки за змістом і прийомами роботи мають багато спільного із звичайними уроками літератури. На них учні ознайомлюються з життям і творчістю письменників, навчаються аналізувати твори. Уроки позакласного читання можуть бути спрямовані на поглиблене вивчення окремих творів чи узагальнення вивченого матеріалу. Водночас ці уроки мають свої унікальні особливості. Їх головна мета - активізувати читацький досвід учнів і розвивати інтерес до самостійного читання. Для цілеспрямованого формування й коригування читацьких уподобань учнів, а також для охоплення більшої кількості самостійно прочитаних творів, учителі впроваджують різноманітні організаційні форми занять: уроки-вікторини, конференції, диспути, конкурси та інші [37].

Уроки позакласного читання потребують атмосфери довіри між учнями та вчителем, а також створення психологічного клімату, що сприяє вільному й активному обміну думками. На думку дослідника Н. Волошиної, під час таких уроків доцільно відмовитися від традиційного оцінювання за дванадцятибальною системою, застосовуючи альтернативні форми заохочення та стимулювання активності учнів. Такі заняття мають бути для школярів святковою подією, яка пробуджує щиру зацікавленість і природне бажання обговорювати враження від прочитаного [12].

У шкільній практиці розроблені різноманітні способи активізації читацького досвіду учнів: виконання письмових робіт за самостійно прочитаними творами, таких як твори-роздуми, есе, відгуки, анотації, написання продовження твору або письмові перекази. Ці види діяльності не лише розвивають навички аналізу та критичного мислення, а й стимулюють інтерес і потребу до читання [13].

Пропонуємо присвятити урок позакласного читання постмодерністському роману Юрія Андруховича «Московіада». Цей твір, невеликий за обсягом, дає змогу кожному учню ознайомитися з ним у відносно короткі терміни. Роман має зрозумілу фабулу, що полегшує сприйняття, але водночас, як і більшість

постмодерністських творів, він є складним для аналізу через фрагментарну будову, колажність та інші особливості стилю. Тому його вивчення потребує значної підтримки та пояснень з боку вчителя.

Постмодернізм - це сучасна літературна течія, яка викликає жваві дискусії серед літературознавців. Творчість Юрія Андруховича є актуальною та цікавою для різних поколінь, зокрема для підлітків. Оскільки на вивчення «Московіади» Ю. Андруховича як твору для позакласного читання учитель може виділити обмежений час, доцільно виконувати аналіз на комплексній основі. Поєднання різних підходів до аналізу одного твору є науково обґрунтованим. Урок з вивчення роману Ю. Андруховича слід організувати у формі діалогу: між учителем і учнями, між учнями та автором, а також між учнями й персонажами інших творів. Такий підхід сприятиме глибшому естетичному сприйняттю старшокласниками складного у філософському аспекті постмодерністського тексту.

Вивчення творчості Юрія Андруховича доцільно розпочати з короткого огляду його літературного доробку, оскільки детальну біографію учні вже вивчали на уроках, присвячених поезії митця. Доцільно залучити одного-двох учнів до самостійної підготовки повідомлень про життєвий і творчий шлях автора, пов'язаний із прозовими творами, а також про історію створення роману «Московіада». Такий підхід не лише заощадить час, але й сприятиме розвитку навичок самостійної роботи учнів, зокрема в опрацюванні біографічних та бібліографічних джерел.

Навчальний матеріал про життєпис Юрія Андруховича варто обирати з огляду на його значущість для самого письменника, читача та національної культури. Принципи викладання біографії мають ґрунтуватися на історизмі, фактуальності, психологізмі та естетизмі, щоб представити автора як історичну постать, людину з унікальною долею, яка через твори репрезентує свої погляди на оточуючий світ. Для урізноманітнення викладу можна залучити рольову гру: один із учнів від імені автора розповість ключові моменти біографії. Такий підхід зробить матеріал більш емоційно насиченим і цікавим для однокласників.

Після цього варто організувати обговорення, під час якого учні замисляться над тим, чому роман «Московіада» викликає стійкий інтерес у читачів. Це допоможе учням глибше зануритися в аналіз твору, звертаючи увагу на його ідейний і художній зміст.

Унікальність кожної людини особливо яскраво проявляється на уроках літератури через аналіз індивідуального стилю письменника. Вивчення роману Ю. Андруховича «Московіада» варто почати з оцінки того, як учні сприймають твір. Важливо враховувати, що постмодернізм передбачає множинність підходів до інтерпретації тексту, даючи кожному читачеві свободу власного розуміння. У процесі аналізу твору можна виділити два основні рівні: сюжетний, де розкривається зміст через інтригу, і культурно-історичний, що виявляє зв'язок із попередніми текстами, відлуння яких знайшли своє місце у творі [72].

Перед вивченням постмодерного твору доцільно допомогти учням пригадати, якими є ознаки постмодернізму в українській літературі за класифікацією науковця Л. Лавринович [36].

Дослідник В. Уліщенко вважає, що ключ до аналізу епічних творів постмодернізму полягає у розумінні багаторівневості та інтертекстуальності. Ці характеристики постмодернізму є надзвичайно важливими, оскільки вони демонструють здатність художнього тексту викликати асоціації з іншими творами чи їх сукупністю. Дослідник ілюструє цю ідею у графічній формі (див. табл. 1), що дозволяє чіткіше представити взаємозв'язки між різними рівнями твору та його інтертекстуальними зв'язками [72].

Аналіз епічного твору постмодернізму матиме комбінований характер	
I етап - виявлення коду масової літератури	II етап - виявлення коду елітарної літератури
З'ясування зовнішньої і внутрішньої форми твору – фабули, сюжету, композиційних особливостей	Виявлення типологічної подібності слідів інших творів культурних епох і дослідження їх

	впливу на конкретне постмодерністське епічне полотно
Висновки З'ясування, як і завдяки чому досягається художня цінність твору яким чином реалізує митець себе і свій внутрішній світ в ньому	

Таблиця 1. Етапи аналізу постмодерністського твору за В. Уліщенко [72].

Цілісний (комплексний) підхід до аналізу художнього твору дає змогу глибше дослідити ознаки постмодернізму в тексті. Сюжет роману побудований як подорож героя, під час якої він переживає різні за характером події, зустрічається з різноманітними персонажами, що уособлюють епоху занепаду імперії. Важливо пояснити учням значення прийому карнавалу, який постмодерністи використовують як засіб відображення дійсності [44].

Учитель може застосовувати різні підходи до аналізу твору. Цілісний аналіз передбачає поступове розкриття задум твору, під час дослідження його за епізодами та розділами. Композиційний аналіз зосереджується на вивченні твору через призму його композиційних особливостей. Проблемно-тематичний аналіз найчастіше використовується у старших класах для роботи з епічними творами. Він вимагає від учнів уміння формулювати узагальнення та робити висновки. Цей підхід має потужний виховний потенціал, оскільки дає змогу розкрити глибокий вплив художньої літератури на світогляд учнів [62].

Пообразний тип аналізу спрямований на детальне дослідження образів художнього твору. Цей підхід дозволяє розкрити ідейно-художній світ твору. У центрі уваги твору знаходиться людина: її характер, соціальні ролі, типи поведінки. Через образи персонажів письменник висловлює своє ставлення до реальності, свої естетичні ідеали, підкреслює чи заперечує певні явища, а також порушує важливі проблеми часу. Літературні персонажі є відображенням реального світу: у них втілюється національний характер, психологія народу та

внутрішній світ людини. Таким чином, пообразний аналіз дозволяє глибше зрозуміти не лише задум автора, а й суспільні та культурні контексти твору [47].

Образи персонажів є засобом, за допомогою якого письменник виражає свої життєві погляди, естетичні переконання, підтримує чи заперечує явища дійсності, а також висвітлює актуальні проблеми епохи. Літературні персонажі стають уособленням реального світу, відображаючи національний характер, народну психологію та глибини внутрішнього світу людини [12].

Під час знайомства з постмодерністським твором слід зауважити на відсутності традиційного поділу персонажів на позитивних і негативних, важливій ролі авторської іронії та інтеграції протилежних понять. На думку М. Рябчука, «Загалом постмодернізм нищить грані та, врівноважуючи, суміщає несумісне. Усвідомлюючи життя як неподільну єдність потворного і прекрасного, яку неможливо розчленувати, Андрухович не подає, ані безпосереднього осуду, ані звеличення, не зводить його до «глузувань» чи до соціальної сатири» [56]. Авторська іронія руйнує чіткі межі між добром і злом, ставить під сумнів усталені моральні норми, відкриваючи простір для множинності інтерпретацій. Події та явища, які здаються несумісними, подаються у поєднанні, викликаючи у читача суперечливі емоції та оцінки. Ця особливість постмодерного стилю є важливою для розуміння твору і потребує детального пояснення учням. Персонажів постмодерністського роману не можливо оцінити однозначно: той, хто здається більш позитивним, часто має багато спільного з тим, кого ми сприймаємо як негативного. Такий підхід сприяє глибшому розумінню учнями складності людської природи та соціальної дійсності. Неоднозначність персонажів у постмодерністському творі дозволяє автору ставити під сумнів стійкі суспільні стереотипи. У романі Юрія Андруховича гра, і авторська іронія формують позицію персонажів. Автор занурює героя у світ, позбавлений ціннісних орієнтирів, де немає чітких меж між вигадкою і реальністю. Це підсилює відчуття ілюзорності, несерйозності та штучності подій. Показна несерйозність персонажа, можливо спонукає читача до глибшого осмислення та рефлексії. У постмодерністському творі кожен читач

має можливість прийти до власних висновків, адже автор, залишаючись осторонь, свідомо утримується від нав'язування конкретних інтерпретацій чи оцінок.

Учитель може обрати формат уроку, який найкраще допоможе розкрити особливості постмодерністського роману Ю. Андруховича «Московіада». Одним із таких форматів є урок-диспут, який дає учням можливість вільно висловлювати свої думки щодо прочитаного. Учні не лише обговорюватимуть позиції інших, але й зможуть поділитися власними переживаннями і висновками. Такий підхід не лише стимулює їхню пізнавальну активність, а й навчає обґрунтовувати свої міркування.

Іншою ефективною формою є урок-бесіда, побудований на комплексному аналізі твору, який об'єднує різні аспекти, як-от проблемно-тематичний і пообразний підходи. Під час такого заняття особливу увагу варто приділити образу головного героя та проблемі розпаду тоталітарної системи, які є ключовими для розуміння роману.

Незалежно від методу аналізу, якого дотримується вчитель, у процесі організації позакласного читання необхідно враховувати кілька важливих принципів. Це національна орієнтація читацьких інтересів учнів, індивідуальний підхід до кожного школяра з урахуванням його інтересів, особливостей сприйняття літератури та рівня підготовки. Важливо також враховувати попередній читацький досвід дітей, заохочувати їхню активність і ініціативу. Урізноманітнення форм роботи на уроках і позакласних заходах сприяє обміну думками про прочитане, роблячи процес читання більш цікавим і ефективним.

Методичний підхід до вивчення «Московіади» Ю. Андруховича як твору постмодернізму в школі передбачає логічну структуру подачі матеріалу, що включає такі етапи:

- визначення поняття постмодернізму як культурного явища;
- розгляд ключових ознак постмодернізму як літературного напрямку;
- знайомство з постаттю Ю. Андруховича як романіста;
- визначення основних особливостей постмодерного роману;

- аналіз постмодерних рис у творчості Юрія Андруховича;
- визначення місця українського постмодернізму в світовому контексті.

Кожен тип уроку вимагає використання відповідних форм і методів роботи, які сприяють засвоєнню цього матеріалу. Наприклад, диспути, бесіди, аналітичні вправи чи творчі завдання можуть урізноманітнити навчальний процес, забезпечивши глибше розуміння постмодернізму як явища та його проявів у літературі [47].

3.3. Аналіз опитування щодо актуальності вивчення постмодерних творів Ю. Андруховича

Творчість Юрія Андруховича протягом уже багатьох років привертає увагу української літературознавчої науки, насамперед інтертекстуальністю, іронічністю, карнавальністю прозових творів, щоправда, його художня спадщина все ще не дістала належної та повної оцінки. «...Юрій Андрухович залишається найбільш потужним та знаним вітчизняним романістом, а завдяки постійному експериментуванню з літературними формами і форматами продовжує бути помітним новатором навіть на тлі молодшого покоління авторів» [59, с. 69]. Актуальним є вивчення поетики і філософських основ постмодернізму, концептуально реалізованих у романах Юрія Андруховича, оскільки саме творчість Ю. Андруховича презентує вплив філософії постмодернізму на еволюцію української прози.

Під час написання магістерської роботи нами було проведено онлайн-анкетування «Актуальність вивчення постмодерністських епічних творів Юрія Андруховича» серед учнів 11-х класів Чернігівського ліцею №22. Як відомо, знайомство з постаттю письменника згідно з навчальною програмою курсу української літератури відбувається наприкінці 11 класу. Вивчаються ліричні твори Ю. Андруховича та есей. Опитування серед учнів було проведено до того, як учні вивчали творчість письменника під час уроків української літератури.

В опитуванні брали участь 56 старшокласників. Анкета містила 6 запитань, закритої форми.

1. Чи відома вам постать сучасного українського письменника Юрія Андруховича?
2. Чи відомі вам вірші Юрія Андруховича?
3. Чи відомий вам роман Юрія Андруховича «Московіада»?
4. Чи цікава вам творчість Юрія Андруховича для позакласного читання?
5. Чи знаєте ви таке літературне явище як постмодернізм?
6. Чи відоме вам поняття «сецесія»?

На перше питання відповіді учасників анкетування розділилися майже порівну. Діаграма демонструє, що постать Юрія Андруховича відома 26 респондентам, адже 46,4% відповіли «Так» і 30 опитаних - 53,6% - «Ні». Це свідчить про те, що ще до знайомства з письменником під час уроків майже половина учнів уже знайомі з його постаттю (див. рис. 1).

Чи відома вам постать сучасного українського письменника Юрія Андруховича?

56 відповідей

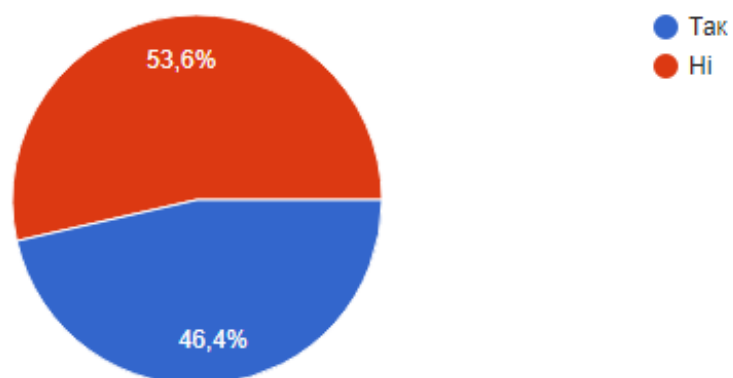

Рис. 1. Результати аналізу актуальності постаті Юрія Андруховича серед школярів

На друге питання «Чи відомі вам вірші Ю. Андруховича?» позитивно відповіли 35,7% учнів, що свідчить про те, що більше третини опитаних

цікавилися поетичним доробком письменника поза урочною діяльністю (див. рис. 2).

Чи відомі вам вірші Юрія Андруховича?

56 відповідей

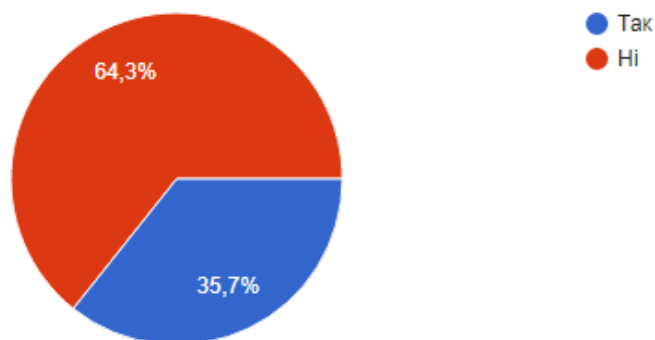

Рис. 2. Результати аналізу актуальності поезії Ю. Андруховича серед школярів.

Відповіді учнів на третє питання мали той самий результат, що й на попереднє. 35,7% опитаних до знайомства з творчістю письменника під час уроків української літератури вже знають про роман Ю. Андруховича «Московіада».

Чи відомий вам роман Юрія Андруховича "Московіада"?

56 відповідей

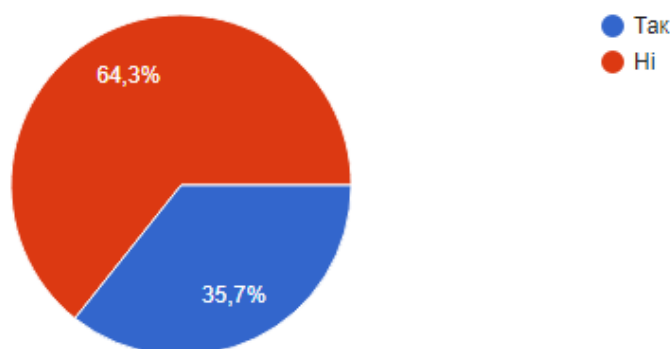

Рис. 3. Результати актуальності роману Ю. Андруховича «Московіада».

На четверте запитання про вивчення творчості письменника на уроках позакласного читання майже половина респондентів 42,9% відповіли, що їм це буде цікаво, 33,9% не могли визначитися, оскільки не читали творів

Ю. Андруховича і 23,2% сказали, що їм це не цікаво (див. рис. 4). Можемо спостерігати достатньо високий показник зацікавленості творчістю Ю. Андруховича серед старшокласників.

Рис. 4. Результати актуальності творів Ю. Андруховича для позакласного читання.

На п'яте запитання переважна більшість респондентів відповіли, що таке літературне явище як постмодернізм їм знайоме - 89,3%. І тільки 10,7% не знайомі з цим явищем. Бачимо досить високий показник серед учнів, щодо знайомства із явищем постмодернізму (див. рис. 5).

Рис. 5. Результати аналізу актуальності постмодерністських творів у шкільному вивченні.

Шосте питання полягало у з'ясуванні, чи знайомі учні із поняттям «сецесія». Опитування показало, що 37,5% старшокласників відоме це поняття

Чи відоме вам поняття "сецесія"?

56 відповідей

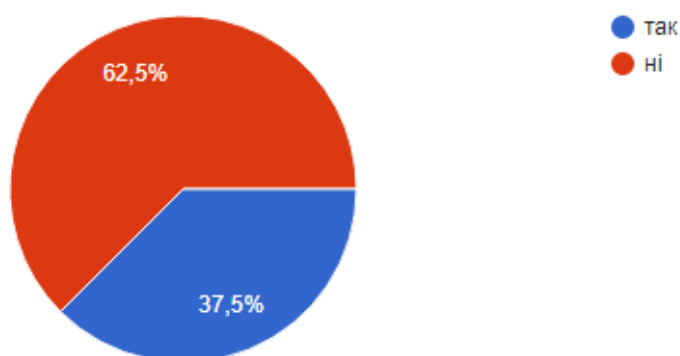

Рис. 3. Результати обізнаності учнів із поняттям «сецесія»

Загалом опитування мало позитивні результати. Достатня кількість респондентів знайома з творчістю Ю. Андруховича, поняттями «постмодернізм», «сецесія». Більше ніж третина учнів знають роман «Московіада» і майже половина опитаних бажають вивчати твори Ю. Андруховича під час уроків позакласного читання.

Позитивні результати опитування показують, що творчість письменника цікавить школярів. Роман «Московіада» Ю. Андруховича може бути рекомендовано до вивчення на уроках позакласного читання як явище сецесії та яскравий зразок постмодерністського твору.

Висновки до 3 розділу

Література постмодернізму відображає стан нашої сучасності. Вона різнопланова й представлена багатьма жанрами. Одним з найхарактерніших жанрів для літератури постмодернізму є роман, який характеризується особливими можливостями висвітлення внутрішнього світу людини й стану епохи. Вивчення постмодерністського роману на уроках української літератури потребує детального аналізу твору вчителем у процесі підготовки плану-конспекту, вибору фрагментів для читання та коментування під час уроку, формулювання системи запитань, застосування специфічних методичних

прийомів, які б стимулювали розуміння тексту. Головна особливість епосу – це сюжетність, на яку спирається методика його викладання. Але особливістю постмодерністських творів якраз є відсутність сюжету, колажність, побудова оповіді з окремих фрагментів, гра з читачем. Це викликає труднощі під час аналізу, потребує спеціального підходу. Сприйняття постмодерністського твору також залежить від вікових особливостей учнів, які треба обов'язково враховувати. Під час роботи на уроці учитель має навчити школярів пов'язувати події твору з конкретними історичними явищами дійсності.

Наступним кроком має бути зосередження уваги на позасюжетних елементах композиції. Наприклад, вчинки героя варто співвідносити із його внутрішнім станом, а розуміння ідейного змісту має відбуватися через формулювання власних емоційних оцінок зображуваного в тексті.

Надзвичайно важливим у шкільному курсі української літератури є осмислення історико-літературного процесу кінця XX – початку XXI століття, зокрема, художньої спадщини письменників-постмодерністів. Значною мірою це стосується творчості Юрія Андруховича. У шкільному курсі з української літератури в 11 класі жоден роман письменника не вивчається. Роман «Московіада» поданий у списку для позакласного читання. Проблеми, які автор порушує в цьому творі, надзвичайно актуально звучать у наш час. У такий спосіб, вивчення роману Ю. Андруховича «Московіада» на одному з уроків позакласного читання здійснюватиме надзвичайно сильний виховний вплив на учнів, спонукатиме їх до утвердження загальнолюдських духовних цінностей, до зацікавлення сучасною українською літературою. Цікавим буде дослідження під час уроку рис постмодернізму в творі та їх роль у створенні картини світу.

Позитивні результати онлайн-опитування серед школярів підтверджують, що творчість письменника знайома учням та викликає інтерес і бажання вивчати її під час уроків позакласного читання.

ВИСНОВКИ

Аналіз літературознавчої, методичної літератури, а також результатів проведеного експерименту дав змогу дійти таких висновків.

1. На основі наукових тлумачень узагальнено та систематизовано поняття «сецесія» у різних видах мистецтва. Сецесія характеризує перехідний період в мистецтві. Сецесійними вважають мистецькі напрямки, які позначені відходом від класичних традицій і пошуком нових форм. В Україні найперше сецесія розвинулася в архітектурі на межі XIX – XX ст. Цей термін вживають на позначення літературного експерименту щодо творення нових форм та ідей. Поняття «сецесія» може бути використано для опису напрямів, які заперечують чи видозмінюють традиційні стилі та жанри, шукають нові творчі підходи. Установлено, що елементи естетики сецесії: експериментальний стиль письма; використання символіки та алегорії; іронічне та гумористичне ставлення до подій та персонажів дозволяють авторові висловлювати свої думки та погляди через призму сатири та сарказму.

2. Утверджено сецесійну стильову компоненту головним чинником творення «постмодерного» світу роману Ю. Андруховича «Московіада». Твір характеризується використанням постмодерністської техніки письма. Він побудований на іронії, інтертекстуальності, грі слів. Андрухович активно використовує іронію та пародію, описуючи життя в пострадянській Москві. Він висміює бюрократичний абсурд, корупцію та занепад моральних цінностей.

3. Досліджено теоретичні засади постмодернізму в літературі. Постмодернізм - це складне культурне та мистецьке явище, яке по-різному трактують науковці. Воно не має однозначного визначення. Постмодернізм називають і стильовою течією, і повторюваним перехідним явищем розвитку мистецтва. Відповідно до теоретичних праць науковців систематизовано основні риси напрямку.

4. З'ясовано особливості зображення дійсності в постмодерному романі Ю. Андруховича «Московіада». Цей твір є одним з найяскравіших прикладів української постмодерністської літератури. Роман має фрагментарну структуру,

де події і спогади героя переплітаються, створюючи мозаїчний образ реальності. Теми екзистенційної кризи та пошуку сенсу життя присутні в роздумах головного героя. Він намагається знайти своє місце у світі, де панують хаос і безглуздість. Це підкреслює хаотичність і невизначеність буття.

5. Визначено домінантні риси постмодернізму в романі Ю. Андруховича «Московіада», охарактеризовано їх функції. Однією з ключових рис є активне використання інтертекстуальних посилань на класичні літературні твори, міфи та легенди. Андрухович створює текст, що взаємодіє з різними культурними традиціями, розширюючи можливості інтерпретації та розмиваючи межі між епохами та жанрами. Це дозволяє поглибити сенс роману та показати складність сучасної реальності через призму минулого.

Гра з жанрами та стилями. У «Московіаді» поєднуються сатира, фантасмагорія, алегорії, а також елементи абсурду. Водночас, автор використовує гумор та іронію для деконструкції традиційних літературних форм і соціальних норм, створюючи текст, який постійно ставить під сумнів усталені уявлення.

Моральний релятивізм та криза ідентичності. У романі чітко просліджується релятивізм моральних цінностей, що є характерною ознакою постмодернізму. Герої стикаються з внутрішніми та зовнішніми конфліктами, що відображають кризу ідентичності в умовах пострадянської реальності. Пошук істини та самопізнання стає центральним мотивом, проте він залишається відкритим, що підкреслює постмодерністську концепцію нескінченного процесу.

Роман відзначається фрагментацією реальності, де логіка і структура постійно порушуються, а події набувають абсурдного, а почасти парадоксального характеру. Ця характеристика є важливою рисою постмодерністського світу, де відсутність однозначних смислів та стабільних уявлень про реальність створює атмосферу хаосу і невизначеності.

Ю. Андрухович використовує іронічний підхід для критики пострадянської реальності, зокрема бюрократичної системи, морального

занепаду та духовної порожнечі. Через сатиру і абсурдні ситуації автор демонструє бездушність і корумпованість суспільства, піддаючи сумніву традиційні ідеали та авторитети.

Ці ознаки сприяють тому, що «Московіада» стає важливим твором української сучасної літератури, який відзначається своєрідністю та новаторством у підході до теми, форми та стилю. Цей твір не тільки збагачує українську літературу, але й інтегрує її у загальноєвропейський культурний контекст.

6. Розглянуто специфіку вивчення постмодерної прози на уроках української літератури в школі. Українська постмодерна проза є надзвичайно цікавим матеріалом для збагачення уявлень учнів про літературний процес. Робота вчителя з епічним твором має складатися з трьох етапів: підготовчого, виконавчого, підсумкового. Готуючись заздалегідь вчитель має детально проаналізувати твір, адже урок обмежений в часі, тому слід обрати найголовніші та найцікавіші елементи. Не слід забувати про ознаки літературного напрямку, вияв індивідуального стилю, стильову домінанту, особливості хронотопу та явища інтертекстуальності. Відтак, специфіка вивчення українського постмодерного твору має базуватися на проблемних запитаннях, дослідницьких завданнях, роботі з текстом за орієнтовною схемою аналізу, системі запропонованих викладачем завдань, аналізі художнього твору, структуруванні матеріалу, засвоєнні змісту тексту, інформаційному пошуку, написанні творчих робіт.

7. Сформульовано методичні поради щодо вивчення роману Ю. Андруховича «Московіада» на уроках позакласного читання. Письменник є представником постмодернізму в українській літературі. Головними стильовими ознаками творів письменника є колажність, карнавальність, інтертекстуальність, іронічність, пародійність. Вивчення постмодерністського роману Ю. Андруховича на уроках позакласного читання здійснює не тільки пізнавальний, але й виховний вплив на учнів, допомагає їм бачити в художніх

творах історію та ментальність української нації, спонукає до утвердження загальнолюдських духовних цінностей.

9. Представлено аналіз опитування учнів щодо актуальності вивчення постмодерністського роману Ю. Андруховича «Московіада». Позитивні результати опитування показують, що учні мають зацікавлення до вивчення твору під час уроків позакласного читання. Постать письменника та його особлива постмодерністська стильова манера, власна ідейно-філософська концепція будуть цікавими для старшокласників тим, що демонструють неординарність мислення, відхід від традиційних уявлень.

10. Окреслено результати опитування щодо обізнаності старшокласників із поняттями «сецесія» та «постмодернізм». Результати опитування підтверджують, що учням 11-х класів знайомі ці поняття, і вони мають бажання вивчати твори цих напрямків на уроках позакласного читання.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розширенні джерельної бази дослідження за рахунок ще двох романів Ю. Андруховича («Рекреації» та «Перверзія») для доведення факту, що твори письменника мають ознаки сецесії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрухович Ю. Листи в Україну: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2013. 240 с.
2. Андрухович Ю. Московіада. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2006. 151 с.
3. Андрухович Ю. Перверзія. Львів: ВНТЛ. Класика, 2004. 304 с.
4. Андрухович Ю. Рекреації. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1997. 100 с.
5. Белей Н. У силовому полі світової літератури: Мистецький код Юрія Андруховича. *Всесвітня література в сучасній школі*. 2012. № 9. С. 23.
6. Белімова Т. Сецесія як філософсько-естетична модель модернізму кінця XIX - початку XX ст. URL: <http://surl.li/yrxdzp>
7. Бербенець Л. Текст-пастиш у творчості Юрія Андруховича. *Слово і Час*. 2007. № 2. с. 49-59.
8. Бетко І. Архетипальна постать блазня в українській постмодерній прозі (на прикладі творів Ю. Андруховича та ін.). *Слово і час*. 2009. № 3. С. 54-64.
9. Білоцерківець Н. Література на роздоріжжі. *Критика*. 1997. № 1. С. 28-29.
10. Боєва Е. Поетонімія у романі «Московіада» Юрія Андруховича: функціонально-стилістичний аспект. URL: <http://surl.li/woaxwp>
11. Бондаренко А. Українська еліта: патогенез самотності. *Слово і час*. 1998. № 11. С. 42-45.
12. Волошина Н. Й. Естетичне виховання учнів у процесі вивчення літератури. - Київ: Рад. школа, 1985. 102 с.
13. Волошина Н. Й. Уроки позакласного читання у старших класах. Київ: Рад. школа, 1988. 174 с.
14. Галич А. Асоціонічний світ романів Юрія Андруховича початку XXI століття. *Слово і час*. 2008. № 8. С. 48-54.
15. Гладишев В. Як розгадати «сни людства»? *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2002. № 5-6. С. 11.
16. Глухова Г. К. Позакласна робота як засіб підвищення ефективності уроку. - Київ: Рад. школа, 1983. 119 с.

- 17.Гребенюк Т. В. Художня культура українського постмодернізму (на матеріалі сучасної прози): навчальний посібник з курсу «Культурологія». Запоріжжя, 2007. 136 с.
- 18.Гузь О. О. Від міфу до постмодернізму. Тернопіль: Мандрівець, 2007. 208 с.
- 19.Гундорова Т. «Бу-Ба-Бу», Карнавал і Кіч. *Критика*. 2000. № 7-8.
URL:<http://surl.li/qoqhjw>
- 20.Даниленко В. Покоління національної депресії // Іменник: Антологія дев'яностих / Упор. А. Копотюха, М. Розумний. Київ, 1997. 261 с.
- 21.Дерріда Ж. Лист до японського друга. URL: https://kontur.media/derrida_letter/
- 22.Дроздовський Д. Боротьба нового і старого чи витіснення національного? (Постмодернізм український варіант сьогодні й завтра) [учасники полілогу В. Дончик, Д. Дроздовський, П. Іванишин] / Д. Дроздовський // *Слово і час*. 2008. № 6. С. 16-17.
- 23.Запорожченко Ю. Концепт подорожі в сучасному постмодерністському тексті (Ю. Андрухович, А. Стасюк). *Слово і час*. 2009. № 7. С. 11-18.
- 24.Зборовська Н. Реальність суб'єктивності та абсолют тексту. *Світло*. 1996. Ч. III (24) лип. – верес. С. 120.
- 25.Ільїн І. Загальна характеристика постмодернізму. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2002. № 5-6. С. 9-10.
- 26.Історія української літератури: у 2 кн. / ред. М. Г. Жулинський. Київ: Либідь, 2006. Кн. 2. С. 656.
- 27.Калинська Л. Поетика постмодерністського українського роману: Юрій Андрухович, «Перверзія». Київ: Знання, 1998. с. 6-7.
- 28.Ковальчук І., Горіна Ж. Карнавальнo-раблезіанська проблематика постмодерного дискурсу. *Українська словесність у полікультурно-освітньому просторі сьогодення*: збірник тез доповідей. Одеса: ОПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2021. С. 84–90.
- 29.Ковбасенко Ю. І. Література постмодернізму: штрихи до портрету. *Acta Neophilologica*. - 2009. - XI. - Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. URL: <http://surl.li/mccysv>

30. Козак М. Душа під вантажем доби: про сучасну прозу, здебільшого молоду. Дніпро. 1997. № 3-4. С. 125.
31. Козловський П. Постмодерна культура // Сучасна зарубіжна філософія: Течії і напрями. хрестоматія: Навч посібник / упоряд. В. В. Лях, В. С. Пазенок. Київ, 1996. 266 с.
32. Короткий тематичний літературознавчий словник. Ч. IV: Напрями, школи, течії в теорії літератури: навчальний посібник; 4-те вид. / уклад. Галина Білик. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2021. 128 с.
33. Лавринович Л. Постмодернізм в українській, польській та російській прозі: типологія образу-персонажа: дис... канд. філолог. наук: 10.01.05 / Волинський державний університет ім. Лесі Українки. Луцьк, 2002. 175 с.
34. Лавринович Л. Сучасний український постмодернізм – напрям? стиль? метод? *Слово і час*. 2001. № 1. С. 39-46.
35. Літературознавча енциклопедія. Енциклопедія ерудита: у двох томах. Т.2 / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. - К: ВЦ «Академія», 2007. 624 с.
36. Літературознавчий словник-довідник. / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. Київ, 1997. 566 с.
37. Ломонос Е. О. Позакласне читання у 4-7 класах. Київ: Рад. школа, 1983. 183 с.
38. Методика організації читацької діяльності старшокласників у процесі вивчення епічних творів: дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / Інститут педагогіки АПН України. Київ, 2003.
39. Микитюк В. Практикум з методики викладання української літератури: навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 186 с.
40. Міністерство освіти і науки України / Навчальні програми. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi>
41. Мірошніченко Л. Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах: підручник. Київ: Вища шк., 2007. - 415 с.
42. Москалець Костянтин. Незадоволення твором. *Сучасність*. 1993. № 9. С. 70–83.

43. Наumenko Н. В. Сецесійний образотворчий складник в українській модерністській поезії. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Том 31 (70) № 2 Ч. 3
44. Павлишин М. Канон та іконостас. - Київ: Час, 1997. 254 с.
45. Павлишин М. Українська культура з погляду постмодернізму. *Сучасність*. 1992. ч. 5. С. 117-125.
46. Папуша І., Васильєв Є., Назарець В. Зарубіжна література: посібник-хрестоматія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. 735 с.
47. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ: Ленвіт, 2000. 384 с.
48. Пасічник Є. А. Українська література в школі. - Київ: Рад. школа, 1983. 318 с.
49. Пахаренко В. І. Основи теорії літератури: навч.-метод. посібник. Київ: Генеза, 2007. 296 с.
50. Пахаренко В. Постмодерн. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2002. № 5-6. С. 3-6.
51. Подолей Л. Нове у вивченні стильових особливостей поезії «молодої музи». *Вісник Ужгородського університету*, 2009. URL: <http://surl.li/tpiyzg>
52. Поліщук Я. Сецесія в поезії «Молодої Музи». *Література як геокультурний проєкт*: монографія. Київ: Академвидав, 2008.- С. 189-204.
53. Поліщук Я. Сецесія. *Міфологічний горизонт українського модернізму*: монографія; видання друге, доповнене і перероблене. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. С. 195-210.
54. Прохасько Т. «Інший формат: Юрій Андрухович». Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. 60 с.
55. Рудаківська С. Вивчати постмодерністський художній твір відповідно до його мистецької природи та з урахуванням рівня підготовленості учнів. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2006. № 5. С. 52-56.
56. Рябчук М. «Я не люблю її з надмірної любові» (замість ще однієї післямови до «Рекреацій»). *Сучасність*. 1992. ч. 5. С. 113-116.

- 57.Севрук О. Урбаністичний простір у романах Юрія Андруховича. *Слово і Час*. 2010. №3.
- 58.Семенюк Г. Українська література: підручник для 11 класу загальноосвітнього навчального закладу / Г. Семенюк, М. Ткачук, О. Ковальчук, - Київ: Освіта, 2006. 512 с.
- 59.Семків Р. А. Творчість Юрія Андруховича у контексті стильових пошуків української літератури кінця ХХ ст. *Після постмодернізму?* 2012. С. 68-82.
- 60.Слижук О. А. Методика організації читацької діяльності старшокласників у процесі вивчення епічних творів : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 2003. 20 с.
- 61.Собослай В. Постмодерна стилістика творів Юрія Андруховича. *Наука. Освіта. Молодь*. 2021. ч. 2. с. 147-150.
- 62.Степанишин Б. І. Викладання української літератури в школі. Київ: Проза, 1995. 254 с.
- 63.Сулима М. Роман-учта: Про роман Ю. Андруховича «Московіада». *СІЧ*. 1993. № 10.
- 64.Сучасна українська література кінця ХХ ст. - початку ХХІ ст.: шкіль. хрестоматія для ст. шк. віку / упоряд. І. М. Андрусяка. - Київ: Школа, 2006. 464 с.
- 65.Сучасний літературний процес: імена та тенденції: аналітично – інформаційне видання [Електронний ресурс] / уклад. С. В. Сагайдак, Г. П. Кашуба. Суми, 2008. URL: ounb.sumy.ua/publish\2009\lit
- 66.Терехова І. Сецесія в новітній українській літературі як тема всеукраїнської науково-практичної конференції. *Слово і час*. - 2010. - № 3. С. 118-119.
- 67.Токмань Г. Л. Методика навчання української літератури в середній школі: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2012. 312 с.
- 68.Токмань Г. Л. Методика викладання української літератури в старшій школі на екзистенціально-діалогічних засадах: дис... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Переяслав-Хмельницький держ. педагогічний ун-т ім. Григорія Сковороди. Київ, 2002. 487 с.

- 69.Українська література. Програма для загальноосвітніх закладів /5-9 класи/
Програма базується на вимогах Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392, ідеях Концепції «Нова українська школа». 82 с.
- 70.Українська література. Програма для загальноосвітніх закладів /10-11 класи/
Програма базується на вимогах Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392), з урахуванням Програми з української літератури для 5–9 класів для загальноосвітніх навчальних закладів (2012 зі змінами 2015–2017 рр.) та відповідно до Концепції «Нової української школи» (2016). 42 с.
- 71.Українська література (рівень стандарт): підручник для 11 кл. закладів загальн. середн. освіти /О. Авраменко. Київ: Грамота, 2019. 256 с.
- 72.Уліщенко В. В. Зарубіжна проза ХХ століття в школі. Харків: Світ дитинства, 2002. 256 с.
- 73.Усі уроки української літератури 11 клас. II семестр /укл. А. М. Гричина, Н. В. Жуковська. Харків: Вид. група «Основа», 2019. 271 с.
- 74.Харчук Р. Покоління постепохи (Проза). Дивослово. 1998. № 1. С. 8.
- 75.Харчук Р. Б. Сучасна українська проза: Постмодерний період: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2008. 248 с.
- 76.Хижняк К. Мотив зради як складник тоталітарного буття у прозі Юрія Андруховича. *Українське літературознавство*. 2013. Випуск 77. С. 79–84.
- 77.Чайковська В. Т. «Московіада» Ю. Андруховича - не лише «Малий Апокаліпсис». URL: <http://surl.li/cvswzh>
- 78.Шкандрій М. Вигнання привида імперії: «Московіада» Юрія Андруховича. *В обіймах імперії. Російська і українська літератури новітньої доби*. Київ: Факт, 2004.
- 79.Янкова Н. І. Сецесійні процеси в жанрах малої прози Михайла Грушевського. Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського Серія «Філологія. Соціальні комунікації». Том 24 (63),

№1 Ч. 2. 2011 р. С. 344-349. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.

80. Яценко Т. Тенденції розвитку методики навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах (друга половина XX – початок XXI століття): монографія. Київ: Педагогічна думка, 2016. 360 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Портрет Юрія Андруховича

Додаток Б

Обкладинка роману «Московіада» Юрія Андруховича

Додаток В**ДОВІДКА**

про впровадження матеріалів наукового дослідження

Тяпкової Ольги Анатоліївни

на тему:

«Роман Ю. Андруховича «Московіада» як сецесійне явище української літератури»

Упродовж 2023 - 2024 н. р. студенткою філологічного факультету Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка Тяпковою Ольгою Анатоліївною впроваджувалися теоретико-методичні розробки в навчальний процес. Зокрема, серед учнів Чернігівського ліцею № 22 Чернігівської міської ради під час уроків української літератури з метою ефективного осмислення закономірностей літературного процесу другої половини ХХ століття на прикладі роману Ю. Андруховича «Московіада».

У процесі навчальної діяльності здійснювався моніторинг аудиторії: опитування, анкетування здобувачів освіти із подальшим аналізом відповідей; проведення експериментальних занять із вивчення постмодерністських творів та позакласних заходів з учнями 11-х класів. Виявлено можливості сприйняття та розуміння постмодерністського твору учнями 11-х класів з урахуванням психологічних домінант їх розвитку, провідних мотивів власного життя та діяльності, з урахуванням їх життєвого досвіду для становлення у школярів чіткої морально-громадянської позиції вільної особистості.

Запропоновані студенткою принципи та методи вивчення постмодерністських творів було опрацьовано. Серед найбільш перспективних, з практичної точки зору, результатів дослідження слід навести поетапний та інтертекстуальний підходи, а також змістову наповненість запропонованих розробок. Вони сприяють удосконаленню та подальшому розвитку набутих знань, навичок та вмінь із прочитання й аналізу літературних текстів у межах тем, визначених Міністерством освіти і науки України для вивчення в старших класах загальноосвітніх навчальних закладів.

Вважаємо, що запропоновані Тяпковою Ольгою Анатоліївною теоретико-методичні розробки є ефективними та можуть бути рекомендованими до використання в загальноосвітніх навчальних закладах України.

Директор ліцею

Л. О. Верба

Додаток Г

План-конспект уроку позакласного читання з української літератури в 11 класі

Тема: Юрій Андрухович «Московіада». Проблема пошуку людиною власної самоідентичності, втраченої в абсурдному світі

Мета: познайомити учнів із особистістю Ю. Андруховича як автора прозових творів; розширити знання учнів про явище постмодернізму в українській літературі на прикладі вивчення роману «Московіада»; виявити риси постмодернізму у творі Ю. Андруховича; схарактеризувати образ головного героя, виявити ознаки епохи руйнування імперії; заглибитись у філософське значення твору; розвивати зв'язне мовлення, критичне мислення, навички роботи з текстом; розвивати вміння глибоко аналізувати ідейно-художній зміст твору; виховувати вдумливого читача, громадянина з активною життєвою позицією.

Тип уроку: урок формування умінь і навичок.

Обладнання: Портрет Ю. Андруховича; текст роману «Московіада»; дидактичний матеріал, підручник О. Авраменка Українська література, 11 клас; 2019 р., електронні демонстраційні матеріали.

Епіграф: Настав той гіркий час, коли все навколо ламається і ніщо ні до чого не пасує.

Ю. Андрухович «Московіада».

Перебіг уроку

I. Оргмомент. Привітання. Налагодження контакту.

II. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація.

1. Робота з епіграфом.

Прочитайте епіграф з «Московіади» Ю. Андруховича: *«Настав той гіркий час, коли все навколо ламається і ніщо ні до чого не пасує»*. Як ви зрозуміли, ці слова стосуються тільки погодних умов чи мають певний підтекст? (Ця фраза у творі характеризує не тільки погоду, а й стан розпаду імперії, занепаду в

суспільстві. А також, можна сказати душевний стан розгубленості невизначеності головного героя твору).

III. Актуалізація опорних знань і навичок.

Інтелектуальна розминка. Підтвердіть або спростуйте думку, поставивши + або -.

✓ Творчість Юрія Андруховича належить до модернізму (Ні. До постмодернізму).

✓ Характерні ознаки поезії Ю. Андруховича - карнавальність, урбаністичність, іронічність (Так).

✓ Перший в Україні постмодерністський журнал, який видав Ю. Андрухович разом із Ю. Іздріком називався «Дніпро». (Ні. «Четвер»).

✓ Юрій Андрухович був лідером літературного угруповання «Бу-Ба-Бу» (Так).

✓ Використання в поезії «Астролог» різних видів римування – ознака постмодернізму (Так).

✓ Наступні рядки взято із «Пісні мандрівного спудея»:

✓ З риторик і поетик академій –

✓ Гайда на площу, як на дно ріки! (Так).

✓ У творі «Пісні мандрівного спудея» автор використовує фольклорні символи: кінь, зозуля, тополя (Ні. Явір, небо, соловей).

✓ Ю. Андрухович є одним із засновників постмодерністської течії, яку умовно називають Івано-франківським феноменом (Ні. Станіславським феноменом).

✓ Поезія «Пісня мандрівного спудея» входить до збірки «Листи в Україну» (Так).

✓ Неординарна особистість у навколишньому світі – провідний мотив вірша «Астролог» (Так).

Взаємоперевірка учнями робіт. Оцінювання.

IV. Сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Повідомлення підготовлених учнів про життя і творчість Ю. Андруховича.

Юрій Ігорович Андрухович – український поет, прозаїк, перекладач, есеїст. Юрій Андрухович народився 13 березня 1960 року у Станіславі. Володіє українською, російською, польською, англійською та німецькою мовами. Захоплення: фонетика. Навчався в спеціалізованій школі №5 з поглибленим вивченням німецької мови. Закінчив редакторське відділення Українського поліграфічного Інституту у Львові (1982) та Вищі літературні курси при Літературному інституті ім. М. Горького в Москві (1991). Працював газетярем, служив у війську, деякий час очолював відділ поезії Івано-Франківського часопису «Перевал» (1991–1995). Співредактор часопису текстів і візій «Четвер» (1991–1996). Віцепрезидент АУП (1997–1999). Був лідером відомої поетичної групи Бу-Ба-Бу («Бурлеск-Балаган-Буфонада»). В ієрархії Бу-Ба-Бу займає посаду Патріарха, звідки й походить прізвисько «Патріарх української поезії». Один із засновників постмодерністської течії в українській літературі, яку умовно називають «станіславським феноменом». Представники цього напрямку активно розробляють поетику «карнавального» письма. У 1985 році за результатами публікації двох книг віршів прийнятий у СП України, у 1991 році - за ідейним переконанням виходить зі складу Союзу письменників разом з декількома колегами і стає ініціатором установи Асоціації українських письменників. Наприкінці 1980-х відомий, як активний діяч первісного, ліберально-демократичного Руху. На початку 1990-х років разом з Ю. Іздриком починає видавати перший в Україні постмодерністський журнал «Четвер». З 1991 року публікується у великих літературних журналах України. У 1994 році захистив кандидатську дисертацію по творчості забороненого в радянські роки класика української поезії першої половини ХХ століття Богдана-Ігоря Антонича. Докторську пише по творчості американських поетів-бітників. У 1997 році в Україні окремими виданнями вийшли чотири книги Андруховича: «Екзотичні птахи і рослини» (вірші), книга прози (романи «Рекреації» і «Московіада»), роман «Перверзія», який заслужив репутацію культового

літературного твору, книга есеїв «Дезорієнтація на місцевості». Критики називають Андруховича «священною коровою нової української словесності». Кілька років вів рубрику «Парк культури» у загальнонаціональній щоденній газеті «День» (Київ). Редактор і укладач Хрестоматійного додатку «Малої української енциклопедії актуальної літератури» (МУЕАЛ). Автор п'ятого перекладу українською мовою шекспірівського «Гамлета» (журнал «Четвер» №10,2000). Автор перекладів українською мовою п'єси «Гамлет» Вільяма Шекспіра й американських поетів-бітників «День смерті пані День» (2006). Головний редактор літературного альманаху «Потяг 76». Твори Андруховича перекладені багатьма європейськими мовами, зокрема роман «Перверзія» опублікований у Німеччині та Польщі. Книга есеїв видана в Австрії. Лауреат літературної премії Благовіст (1993), премії Рея Лапіки (1996), Міжнародної премії ім. Гердера (2001), одержав спеціальну премію в рамках нагородження Премією Світу ім. Еріха-Марії Ремарка від німецького міста Оснабрюк (2005), «За європейське взаєморозуміння» (Лейпціг, 2006).

Письменник активно займається громадською діяльністю. Має яскраво виражену громадянську позицію, підтримуючи європейську інтеграцію України.

Романи вже хрестоматійного українського постмодерніста Ю. Андруховича «Рекреації» (1992), «Московіада» (1993), «Перверзія» (1996) – це послідовні етапи визначення й пошуку ідеї, яка би змогла вирішити проблему повноцінності людського життя в сучасному універсумі. В «Рекреаціях» осмислюється хвороблива межова ситуація, в якій перебувають суспільство й людина, стан абсурдної гри, що повністю підпорядковує індивіда, позбавляє його сталої внутрішньої сутності, робить амбівалентним у світі, де єдино реальним і конкретним залишається слово, сказане тут і зараз.

У «Московіаді» продовжується і розвивається ця думка. Спроби головного героя звільнитися від реальності постколоніального суспільства закінчуються провалом.

Ю. Андрухович – несподіваний. Не можна передбачити якою буде його наступна книга. Він тримає свого читача у постійній напрузі, постійному зачудуванні.

2. *Бесіда.*

- Пригадайте, які течії панували в літературі ХХ століття. Які риси притаманні їм?

- Як ви думаєте, які історичні умови передували виникненню постмодернізму?

- Чим запам'яталось ХХ століття?

3. *Робота з текстом.* Бесіда.

- ✓ Хто є оповідачем у творі?

- ✓ Чим незвичний головний герой?

- ✓ Про що свідчить його ім'я?

- ✓ Як він пояснює своє перебування у Москві?

- ✓ Протягом якого часу відбуваються події у творі?

- ✓ Про що дізнаємося в експозиції роману?

4. *Робота в групах за складеними вдома щоденниками думок (цитата – думка).*

I група характеризує загальну атмосферу гуртожитку, персонажів, про яких розповідає головний герой.

II група характеризує пивбар та його відвідувачів.

III група характеризує зображення міста.

IV група досліджує подорож героя підземним світом Москви.

V група складає характеристику головного героя.

5. *Дослідження рис постмодернізму у творі та визначення їх ролі з опорою на таблицю («Риси постмодернізму»).*

6. *Проблемна ситуація.*

– Чи є у творі позитивні герої? Чому?

V. *Узагальнення набутих знань, умінь, навичок*

1. *Бесіда.*

– Які проблеми висвітлює автор «Московіади» в своєму творі?

- Які причини, на вашу думку, духовного спустошення героїв твору, втрати ними ідентичності?

2. Рефлексія

1. Вправа «Мікрофон». Продовжіть речення. *Для постмодернізму найхарактерніше...*

VI. Підбиття підсумків уроку. Оцінювання.

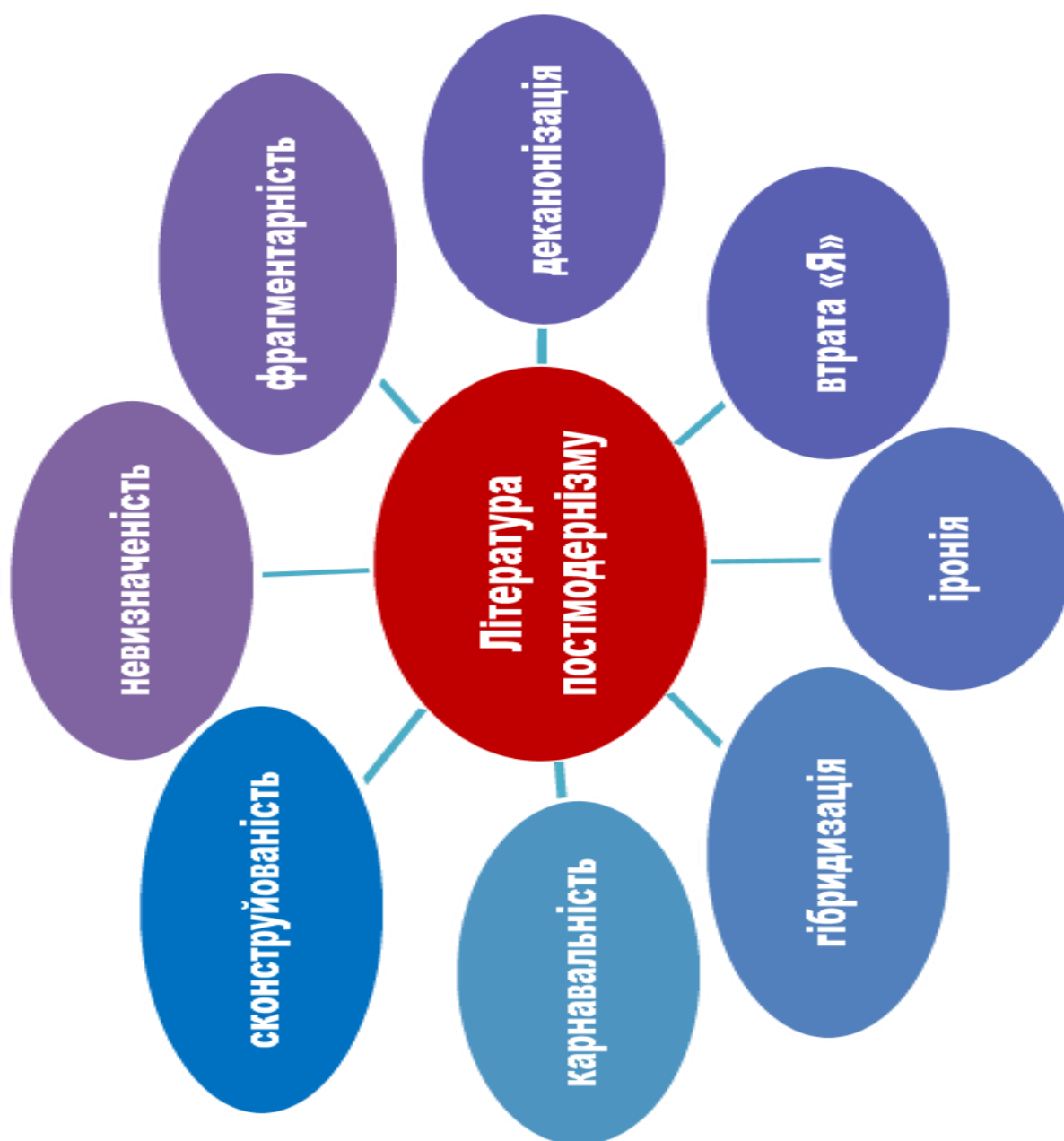
Головний герой роману Ю. Андруховича «Московіада», Отто фон Ф., переживає кризу особистості в умовах глобалізації та дезорієнтації суспільства. Його пошуки себе, роздуми про власну роль у світі та його взаємодія з різними соціальними і культурними пластами підкреслюють внутрішній конфлікт між індивідуальними прагненнями та зовнішнім соціальними недосконалим світом. Роман відображає складність пошуку істини в постмодерністському світі, де моральні орієнтири стають відносними, а герої стикаються з абсурдністю реальності. Це підкреслюють символічні образи, такі як Москва, що постає як лабіринт, в якому кожен шукає своє місце, але знаходить тільки безвихідь.

V. Домашнє завдання.

1. Напишіть есе за висловом Ю. Андруховича на тему: «Постмодернізм – це там, де кожен із нас опинився сьогодні; це така обставина часу і місця, від якої нам нікуди не подітися».

2. Створіть за допомогою онлайн інструментів хмари слів до роману Ю. Андруховича «Московіада».

Додаток

Схема «Література постмодернізму» до уроку за романом Ю. Андруховича
«Московіада»

Додаток Е

Сертифікат про участь 26 березня 2024 року у Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих науковців і студентів «Філософія, філологія, культура, освіта: слово молоді». Національний університет «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка, м. Чернігів

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
Childhood Education International, USA.
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Пенітенціарна академія України
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

СЕРТИФІКАТ засвідчує, що

Тяпкова Ольга Анаполівна

узяв(ла) участь 26 березня 2024 року у

Всеукраїнській науково-практичній конференції
молодих науковців і студентів
«Філософія, філологія, культура, освіта: слово молоді»

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів

Проректор з науково-педагогічної роботи
доц.Носовець Н.М.

ВНПКМНС №-26032024-95

Загальний обсяг: 8 академічних годин підвищення
кваліфікації (0,3 кредити) ЄКТС

Додаток Ж

Сертифікат про участь 21 – 22 лютого у IV Всеукраїнській науково-практичній конференції до Міжнародного дня рідної мови «Мова й література у вимірах сьогодення: мовознавчий та лінгводидактичний аспекти» Національний Університет «Чернігівська Політехніка»

АНОТАЦІЯ

Тяпкова О. А. Роман «Московіада» Ю. Андруховича як сецесійне явище в українській літературі

У магістерській роботі здійснено спробу проаналізувати роман Юрія Андруховича «Московіада» в якості сецесійного явища. З цією метою обґрунтовано теоретичні засади дослідження: розглянуто проблему визначення поняття «сецесія»; з'ясовано основні риси сецесії в літературі; проаналізовано особливості постмодерністської літератури, що має ознаки сецесійності.

У роботі досліджено постмодерністські аспекти роману Ю. Андруховича «Московіада», виявлено домінантні риси постмодернізму в романі, здійснено аналіз особливостей художньої трансформації постмодерністської філософії та поезики у творі.

Опрацьовано сучасні технології з вивчення постмодерністських творів у старшій школі: охарактеризовано специфіку вивчення постмодерної прози на уроках української літератури; проаналізовано шкільні програми з української літератури; окреслено методичні поради щодо вивчення жанрово-стильових особливостей роману Ю. Андруховича на уроках позакласного читання; представлено аналіз опитування серед учнів 11-х класів щодо актуальності вивчення постмодерністських епічних творів, зокрема роману Ю. Андруховича «Московіада».

Ключові слова: гра, домінантні риси, інтертекстуальність, карнавал, позакласне читання, постмодернізм, роман сецесія.

ANNOTATION

Tyapkova O. A. The novel “Moscoviada” by Yuri Andrukhovych as a secessionist phenomenon in Ukrainian literature

The master's thesis attempts to analyze Yuri Andrukhovych's novel “Moscoviada” as a secessionist phenomenon. For this purpose, the theoretical foundations of the study are substantiated: the problem of defining the concept of “secession” is considered; the main features of secession in literature are clarified; the features of postmodern literature that has signs of secession are analyzed.

The paper examines the postmodern aspects of Yuri Andrukhovych's novel *The Muscovyade*, identifies the dominant features of postmodernism in the novel, and analyzes the peculiarities of the artistic transformation of postmodern philosophy and poetics in the work.

Modern technologies for studying postmodernist works in high school are considered: the specifics of studying postmodern prose in Ukrainian literature lessons are characterized; school programs in Ukrainian literature are analyzed; methodological advice on studying genre and style features of Yuri Andrukhovych's novel in extracurricular reading lessons are outlined; the analysis of a survey among 11th grade students on the relevance of studying postmodern epic works, in particular Yuri Andrukhovych's novel “Moscoviada”, is presented.

Key words: carnival, dominant, extracurricular reading, features, game, intertextuality, novel, postmodernism, secession.